

Δημιούργημα

του Wil C. Kerner, παιδιού με αυτισμό
ηλικίας 12χρονών.

**ΟΔΗΓΟΣ ΕΞΑΤΟΜΙΚΕΥΜΕΝΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ**

ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ

ΚΑΤΣΟΥΓΚΡΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2014

« Πρέπει να αναγνωρίζουμε τις διαφορές

πρέπει να χαιρετίζουμε τις διαφορές

έως ότου η διαφορά να μη διαφέρει πια»

2

Adela Allen

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν από 15 χρόνια ένα κορίτσι από το στενό μου περιβάλλον έμελε να μου αλλάξει την ζωή και την εκπαιδευτική μου πορεία. Είναι η Άντυ που έχει Αυτισμό. Είναι ένα υπέροχο και όμορφο παιδί που με ώθησε στην Ειδική Αγωγή και με έκανε να ανακαλύψω πόσο δύσκολο μα και όμορφο είναι να ασχολείται κανείς με παιδιά με Αυτισμό.

Στην πορεία μου στο χώρο της εκπαίδευσης, συνάντησα παιδιά σαν την Άντυ που ήθελαν να είναι μόνα τους, παιδιά που τρόμαζαν στο θόρυβο και στη φασαρία μίας σχολικής τάξης, είχαν εμμονές και στερεοτυπίες αλλά και παιδιά με ιδιαίτερες ικανότητες που μπορούσαν να θυμούνται αριθμούς αυτοκινήτων ή ολόκληρα κείμενα απέξω. Για μένα αυτά τα παιδιά ήταν και είναι ένα μεγάλο αίνιγμα ένας ανεξερεύνητος κόσμος που με προκαλούσε και με προκαλεί να τον εξερευνήσω.

Ξεκινώντας αυτή την εξερεύνηση ανακάλυψα τρόπους να επικοινωνώ μαζί τους, χάρηκα όταν κατόρθωσα να βοηθήσω αυτά τα παιδιά να διαβάσουν και συγκινήθηκαν όταν μου εξέφρασαν τα συναισθήματά τους με το δικό τους μοναδικό τρόπο.

Έμαθα πολλά προσπαθώντας να γκρεμίσω τον τοίχο που χώριζε τον δικό τους όμορφο κόσμο με τον δικό μας τον περίεργο τον θορυβώδη. Όταν τον γκρέμισα και μπήκα στον κόσμο των παιδιών αυτών ένοιωσα χαρά και συγκίνηση.

Δουλεύοντας μαζί τους καταρρίφθηκαν μύθοι όπως ότι τα παιδιά με Αυτισμό δεν έχουν συναισθήματα. Έχουν και πολύ όμορφα μάλιστα Αγάπησα τις στερεοτυπίες τους. Έμαθα να δουλεύω με αυτές, μετατρέποντάς τες σε εργαλείο μάθησης.

Ανακάλυψα ότι η ηχολαλία τους δεν είναι ελάττωμα που πρέπει να κοπεί αλλά είναι ένα πολύ καλό εργαλείο για να δομήσουμε τον προφορικό τους λόγο.

Με αυτό τον Οδηγό θα προσπαθήσουμε να ρίξουμε λίγο φως στο κόσμο των παιδιών με Αυτισμό. Μέσα από την διεθνή βιβλιογραφία και τα αποτελέσματα των ερευνών κυρίως στην Ευρώπη και την Αμερική, θα προτείνουμε προγράμματα παρέμβασης που έχουν δουλευτεί τόσο σε τάξεις των Ειδικών Σχολείων όσο και σε τάξεις των τυπικών σχολείων που φοιτούσαν παιδιά με Αυτισμό, υψηλής αλλά και χαμηλής λειτουργικότητας σε παιδιά με ή χωρίς παράλληλη στήριξη.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την Άντυ και όλα τα παιδιά σαν την Άντυ που με βοήθησαν να γίνω καλύτερη δασκάλα γιατί με έπιασαν από το χέρι και με οδήγησαν να ανακαλύψω τον δικό τους μοναδικό κόσμο, να μοιραστώ μαζί τους εμπειρίες και συναισθήματα όμορφα και όλοι μαζί, να γράψουμε τούτο τον Οδηγό.

Κατσούγκρη Αναστασία

ΤΙ ΕΊΝΑΙ ΑΥΤΙΣΜΟΣ ή ΔΙΑΧΥΤΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ?

Ο αυτισμός είναι ένα σύγχρονο ιατρο-κοινωνικό-ψυχο-εκπαιδευτικό πρόβλημα με μεγάλη συχνότητα που το τελευταίο διάστημα παίρνει τη μορφή "επιδημίας" καθώς παρουσιάζεται σε 1 στις 150 γεννήσεις και έχει τεράστιες επιπτώσεις ψυχικές και οικονομικές, στο παιδί και στην οικογένειά του, αφού εξελίσσεται με την ηλικία, και έως σήμερα δε θεραπεύεται, ενώ βελτιώνεται με "ειδικές εκπαιδευτικές μεθόδους".

Στο πέρασμα των χρόνων πολλά έχουν γραφτεί για τον Αυτισμό. Για χρόνια πολλά ταυτίστηκε με τη Σχιζοφρένεια και θεωρούνταν ψυχική νόσος. Μύθοι και παραμύθια έχουν τυλίξει τα άτομα με αυτισμό. Γενιές ολόκληρες μεγάλωσαν με παραμύθια όπου γυάλινα φέρετρα ή αγκαθωτοί φράχτες κρατούν την Χιονάτη ή την Ωραία Κοιμωμένη απομονωμένη από τον υπόλοιπο κόσμο. Οι επτά νάνοι, οι προστάτες της Χιονάτης ζουν αποκομμένοι από τον υπόλοιπο κόσμο στην άκρη του δάσους.

Τον 16^ο αιώνα οι «ευλογημένοι ή «άγιοι» τρελοί έχαιραν μεγάλου σεβασμού στην Ρωσία. Οι Challis & Dewey σημειώνουν ότι παρόμοιες περιγραφές ατόμων με περίεργη κοινωνική συμπεριφορά που θυμίζει άτομα με αυτισμό, ζούσαν στους δρόμους της Μόσχας κοινωνικά αποσυρμένοι, στην Ρωσία της εποχής αυτής. Ο Ντοστογιέφσκι στο μυθιστόρημα του «Ο Ηλίθιος» περιγράφει ένα τύπο ανθρώπου με εκκεντρική κοινωνική συμπεριφορά με προφανή αναληγσία. Άλλο παράδειγμα αντικοινωνικής συμπεριφοράς με εμμονές και στερεοτυπίες αποδίδεται στον ήρωα των αστυνομικών μυθιστορημάτων Σέρολ Χολμς.

Από τον 16^ο αιώνα φτάσαμε στον 20^ο και συγκεκριμένα το 1911 όταν ο Ελβετός ψυχίατρος Eugen Bleuler, για να χαρακτηρίσει κάποια άτομα με σχιζοφρένεια που είχαν χάσει την επαφή με την πραγματικότητα, χρησιμοποιεί τον όρο «Αυτισμό»

Το 1940 οι Leo Kanner και ο Hans Asperger περιέγραψαν περιπτώσεις παιδιών με ελλείμματα στην κοινωνική και γλωσσική ανάπτυξη. Ήταν οι πρώτοι που παρατήρησαν και κατέγραψαν τις στερεοτυπίες των παιδιών αυτών. Ήταν οι πρώτοι που διαχώρισαν την σχιζοφρένεια από τον Αυτισμό .

Ο παιδίατρος Hans Asperger το 1944 εντόπισε ομοιότητες στην συμπεριφορά μιας ομάδας αγοριών που μελέτησε. Τα αποτελέσματα της μελέτης του καταγράφονται στο άρθρο του «Αυτιστικές ψυχοπάθειες της παιδικής ηλικίας» *«Αναγνώρισε ότι οι δυσκολίες των αγοριών επηρέαζαν σοβαρά την καθημερινή τους ζωή και σχολίασε ότι έκαναν τους γονείς του δυστυχημένους, και οδηγούσαν τους δασκάλους τους σε απόγνωση»¹Εντόπισε όμως και πολλά θετικά χαρακτηριστικά όπως υψηλό επίπεδο ανεξάρτητης σκέψης και την ικανότητα τους για ιδιαίτερα επιτεύγματα»*

Την ίδια εποχή ο Leo Kanner παρατήρησε ένα μεγάλο αριθμό παιδιών που ήταν αποσυρμένα από την κοινωνική συμμετοχή και όρισε την ιδιαιτερότητα της συμπεριφοράς αυτής χρησιμοποιώντας την ίδια λέξη που είχε χρησιμοποιήσει ο Hans Asperger .Μίλησε για «Αυτισμό»

Η λέξη «αυτισμός» προέρχεται από την ελληνική λέξη εαυτός και δηλώνει την τάση του ατόμου να κλείνεται στον εαυτό του και έχει έλλειμμα στις κοινωνικές συναλλαγές, δηλαδή αποκλείει το παιδί από την επικοινωνία

Σήμερα όταν αναφερόμαστε σε παιδιά με Αυτισμό χρησιμοποιούμε τον όρο **Διάχυτη Αναπτυξιακή Διαταραχή (ΔΑΔ)** . *«Οι Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές (ΔΑΔ) συνοδεύονται από σοβαρή έκπτωση σε πολλαπλούς τομείς της ανάπτυξης. Ο χαρακτηρισμός διάχυτες δηλώνει αυτή ακριβώς την έκπτωση δηλαδή ότι η διαταραχή επηρεάζει σφαιρικά την ανάπτυξη του πάσχοντος προσώπου. Ο χαρακτηρισμός «αναπτυξιακή οφείλεται στο ότι η*

¹ Val Cumine, 1998. Julia Leach & Gill Stevenson “ Aspeger Syndrome”

διαταραχή εμφανίζεται κατά την περίοδο της ανάπτυξης και τέλος ο όρος διαταραχή εκφράζει την απόκλιση από το φυσιολογικό»²

Στην κατηγορία των Διάχυτων Αναπτυξιακών Διαταραχών εντάσσονται, εκτός από τον αυτισμό, η διαταραχή Asperger, η διαταραχή Rett, η παιδική αποδιοργανωτική διαταραχή και η διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή μη προσδιοριζόμενη αλλιώς.

«Σήμερα επίσης οι (ΔΑΔ) εμφανίζονται να είναι το τελικό αποτέλεσμα αρκετών διαφορετικών διαταραχών που περιλαμβάνουν ταυτόχρονα γλωσσικά, κοινωνικά καθώς και νευρολογικά προβλήματα» Μ. Αντωνιάδου 2000.

Ο Αυτισμός σύμφωνα με την Παιδοψυχίατρο κυρία Αντωνιάδου είναι μια νευρολογική διαταραχή που «επηρεάζει τη λειτουργία του εγκεφάλου το οποίο επηρεάζει διάφορους τομείς της ανάπτυξης κατά ασταθή και ακανόνιστο τρόπο». Μ. Χιτόγλου - Αντωνιάδου (2000)

Οι αιτίες μπορεί να είναι διαφορετικές ή άγνωστες ή να συνυπάρχουν με άλλες δυσκολίες και ιδιαιτερότητες . Το σίγουρο είναι ότι ποικίλουν από άτομο σε άτομο. Γι αυτό και λέμε ότι ο Αυτισμός είναι φάσμα και κάθε παιδί είναι διαφορετικό.

Ο Αυτισμός εμφανίζεται τους πρώτους 30 μήνες της ζωής του παιδιού με συχνότητα 1: 10.000.000 γεννήσεις όταν όμως συνυπάρχει κάποιο άλλο σύνδρομο τότε η συχνότητα μικραίνει και γίνεται 1: 1.000. Τα αγόρια με αυτισμό εμφανίζονται σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα κορίτσια 4 : 1 αλλά τα κορίτσια εμφανίζουν πιο δύσκολες και σοβαρές μορφές αυτισμού. Όλα όμως τα άτομα με αυτισμό έχουν κανονική διάρκεια ζωής με υψηλό προσδόκιμο ζωής.

Πιθανά αίτια του Αυτισμού

1. Διαταραχές του μεταβολισμού του εγκεφαλικού κυττάρου (αύξηση γλυκόζης).
2. Βιοχημικές διαταραχές σε επίπεδα νευροδιαβιβαστών.
3. Μειωμένη κυκλοφορία αίματος σε ορισμένες περιοχές του εγκεφάλου και συγκεκριμένα αριστερά.
4. Δυσλειτουργία στην παρεγκεφαλίδα της μετωπιαίας ή προμετωπιαίας περιοχής.
5. Τραυματισμοί εγκεφάλου – ανοξία.
6. Ενδοκρινολογικά αίτια.
7. Ιοί όπως : έρπης , ερυθρά, κυτταρομεγαλοϊός.
8. Γενετικοί λόγοι.
9. Χρωμοσωμικές ατυπίες.
10. Δυσλειτουργίες του ανοσοποιητικού συστήματος.
11. Έλλειψη ενζύμων
12. Παραγωγή τοξικών ουσιών από μύκητες στο έντερο με συνέπεια αφύσικες συμπεριφορές.

8

Διαγνωστικά κριτήρια

Ο Αυτισμός εξετάζεται και διαγιγνώσκεται με τα κριτήρια του DSM-IV . Προϋπόθεση είναι μια φυσιολογική ανάπτυξη του παιδιού κατά **τα 2 πρώτα** χρόνια της ζωής του παιδιού .

Τα διαγνωστικά κριτήρια κατά το DSM-IV (1994)

1. Διαπίστωση απόκλιση κατά τα 2 πρώτα χρόνια στις δεξιότητες
  - ο της μη λεκτικής επικοινωνίας
  - ο της λεκτικής επικοινωνία
  - ο κοινωνικών σχέσεων
  - ο παιχνιδιού
  - ο προσαρμοστικής συμπεριφοράς.

2. Απώλεια δεξιοτήτων που είχαν αποκτηθεί πριν την ηλικία των 10 ετών σε 2 τουλάχιστον από τους παρακάτω τομείς
  - εκφορά και κατανόηση του λόγου
  - κοινωνικές δεξιότητες ή προσαρμοστικής συμπεριφοράς .
  - έλεγχος του ορθού και της κύστης
  - παιχνίδι
  - κινητικές δεξιότητες.

3. Ανωμαλίες στην λειτουργικότητα σε 2 τουλάχιστον από τους παρακάτω τομείς
  - Ποιοτικό έλλειμμα στις κοινωνικές συναλλαγές όπως για παράδειγμα να μην μπορεί να αναπτύξει σχέσεις με συνομηλίκους , απουσία κοινωνικής και συναισθηματικής αμοιβαιότητας.
  - ποιοτική υποβάθμιση της επικοινωνίας όπως μερική ή ολική ανεπάρκεια του προφορικού λόγου, αδυναμία έναρξης ή διατήρησης των συζητήσεων, στερεοτυπικός λόγος - ηχολαλία, δεν συμμετέχει σε παιχνίδια ρόλων.
  - στερεοτυπικές συμπεριφοράς και περιορισμένα ενδιαφέροντα και δραστηριότητες.

4. Προϋπόθεση η διαταραχή να μην αποδίδεται σε άλλη Ειδική Διάχυτη Αναπτυξιακή Διαταραχή ή Σχιζοφρένεια. (Γενά Αγγελική 2002).

ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ASPERGER

Είναι η διαταραχή που συναντάμε περισσότερο στις τάξεις του τυπικού σχολείου. Πολλοί χαρακτήρισαν τα παιδιά με Asperger ως τα «σοφά παιδιά του Αυτιστικού φάσματος» Αυτό γιατί πολλά παιδιά από αυτά παρουσιάζουν ιδιαίτερες ικανότητες, εμφανίζουν λόγο στην ίδια ηλικία με τα παιδιά της ηλικίας τους δηλαδή δεν παρουσιάζουν καθυστέρηση στην ομιλία, ενώ με το πέρασμα του χρόνου μέσω της εκπαίδευσης μπορούν να κατανοούν και να χρησιμοποιούν σωστά τους γραμματικούς κανόνες.

Αίτια

Τα αίτια της διαταραχής αυτή όπως και των άλλων διαταραχών που ανήκουν στο φάσμα του Αυτισμού είναι γενικά άγνωστα. Συχνά συνυπάρχουν με βιολογικές ανεπάρκειες. «Ο Asperger υποστηρίζει ότι υπάρχουν γενετικές καταβολές και ότι τα χαρακτηριστικά της διαταραχής εμφανίζονται και οι γονείς των παιδιών αυτών, κυρίως οι πατέρες. Η Wing (1981) εντόπισε χαρακτηριστικά της διαταραχής σε 5 από τα 16 πατέρες και σε 2 από τις 24 μητέρες παιδιών με διαταραχή Asperger»³

Εκτός από γενετικούς λόγους έχουν ενοχοποιηθεί νευροφυσιολογικοί παράγοντες. Ο Gillberg το 1993, διεξήγαγε έρευνα σε παιδιά που φοιτούσαν σε τάξεις τυπικών σχολείων στο Gothenburg Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι σε κάθε 10.000 παιδιά τα 36 είχαν διαταραχή Asperger ενώ στη συντριπτική πλειοψηφία ήταν αγόρια σε αναλογία αγοριών / κοριτσιών 10/ 1. Ανέφερε επίσης ότι 6 από τα 21 παιδιά από αυτά που εξετάστηκαν με σύνδρομο Asperger, παρουσίασαν ανωμαλίες στο ηλεκτροεγκεφαλογράφημα και 3 από τα 18 παιδιά παρουσίασαν ελαφρά ή μέτρια εγκεφαλική ατροφία για την οποία ενοχοποιούνται νευροανατομικοί παράγοντες.⁴

³ Γενά Αγ. (2002) « Αυτισμός και Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές»

⁴ Gillberg (1995) The pull of societal forces on special education. In. J. M Kauffman, & D.P. Hallahan The illusion of full inclusion (pp.91-103) Autism TX: Pro - Ed

Γενικά τα μέχρι τώρα ευρήματα των ερευνών που εξετάζουν τα αίτια της διαταραχής Asperger δεν είναι επαρκή για να πούμε ότι υπάρχει ένας κοινός πυρήνας παθογένειας για όλα τα παιδιά με Asperger. Με τα ερευνητικά αποτελέσματα που διαθέτουμε μέχρι τώρα ενοχοποιούνται πιθανώς γενετικά και νευροβιολογικά αίτια.

Τομείς που παρουσιάζουν ελλείψεις τα παιδιά με

Διαταραχή Asperger

Στους τομείς που παρουσιάζουν ελλείμματα στο λόγο είναι ότι έχουν περιορισμένη κατανόηση και χρήση προσωπικών αντωνυμιών έχουν πραγματολογικές αποκλίσεις στο λόγο. *«Η πραγματολογία εξετάζει τη χρήση της γλώσσας ως κοινωνική πράξη, ως κατάλληλη συμπεριφορά και ως επικοινωνιακή πρόθεση. Η χρήση της γλώσσας ως «κοινωνική πράξη» αναφέρεται στη γνώση των κοινωνικών κανόνων και στην κατανόηση των προθέσεων, των επιθυμιών και των επικοινωνιακών στρατηγικών του ομιλητή, ως «κατάλληλη συμπεριφορά» σχετίζεται με τον τρόπο που αυτή χρησιμοποιείται, λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο της επικοινωνίας.»⁵*

Άρα οι δυσκολίες στις πραγματολογικές ιδιότητες αναφέρονται στον επικοινωνιακό λόγο, στο χειρισμό της συζήτησης, στην κατανόηση των κοινωνικών κανόνων, στην εναλλαγή των ρόλων του ομιλητή ακροατή, στη διάκριση των νέων και των παλιότερων πληροφοριών. Ακόμα ο λόγος είναι επαναλαμβανόμενος και στερεοτυπικός (ηχολαλία).

Κοινωνικές δεξιότητες

Τα σημαντικότερα όμως ελλείμματα εντοπίζονται στο κομμάτι των κοινωνικών δεξιοτήτων. Συγκεκριμένα τα άτομα με Asperger αρέσκονται στο να αποσύρονται από τις κοινωνικές συναλλαγές ακόμα και σε δυαδικές σχέσεις. Αδιαφορούν προς τις κοινωνικές απαιτήσεις και τους κανόνες, τους οποίους και δεν τηρούν. Επίσης τους αρέσουν παιχνίδια στερεοτυπικά και επαναλαμβανόμενα ή πάζλ, ενώ δεν ενδιαφέρονται για

⁵ Ιωάννης Βογινδρούκας Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο Βόρειας Ελλάδας, Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης. Περιοδικό Ψυχολογία της ΕΛΨΕ (2005) τόμος 12, τεύχος 2

ομαδικά παιχνίδια. Παρουσιάζουν ιδιοτυπίες π.χ (θέλουν να είναι όλα τα μολύβια σε μία συγκεκριμένη σειρά ή η κασετίνα την ώρα που γράφουν πρέπει να είναι σε μία καθορισμένη θέση, κ.λ.π) ενώ τα ενδιαφέροντά τους εκτός από ιδιοτυπικά είναι περιορισμένα.

Ένα άλλο στοιχείο που συναντάται στην κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών με Asperger, είναι ότι ενώ δείχνουν ενδιαφέρον για τους ανθρώπους, προτιμούν τις συναναστροφές με ενήλικες και αποφεύγουν τις συναλλαγές με συνομήλικους τους ή με μικρότερα παιδιά.

Δεν χρησιμοποιούν χειραψίες.

Δυσκολεύονται να δημιουργήσουν βαθύτερες κοινωνικές σχέσεις αφού η κοινωνική τους συμπεριφορά είναι αδέξια και περιορισμένη, ενώ παράλληλα έχει πάντα ωφελιμιστικό χαρακτήρα.

Δεν εκδηλώνουν τα συναισθήματα τους, δεν κατανοούν τα συναισθήματα των άλλων και δεν ανταποκρίνονται σε αυτά. Έχουν περιορισμένη βλεμματική επαφή.

12

Στις κινητικές λειτουργίες

Παρουσιάζουν δυσκαμψία και γραφοκινητικές δυσκολίες ενώ δεν έχουν επιδεξιότητα στα χέρια και παρουσιάζουν αδεξιότητα σε αδρή και λεπτή κίνηση.

Αυτοεξυπηρέτηση

Αναπτύσσονται φυσιολογικά στις δεξιότητες της αυτοεξυπηρέτησης.

Γενική συμπεριφορά

Δεν υπακούνε σε εντολές και σε κανόνες

Κάθε αλλαγή στο περιβάλλον τους δημιουργεί ταραχή και αντιδρούν αρνητικά σε αυτό και πολλές φορές έντονα. Γενικά δεν τους αρέσουν οι αλλαγές και πρέπει να τους προειδοποιούμε για οποιαδήποτε επικείμενη αλλαγή. Εκδηλώνουν αυξημένο άγχος . Έχουν περιορισμένα ενδιαφέροντα.

Ιδιαίτερες ικανότητες

Έχουν μια εκπληκτική ικανότητα στην απομνημόνευση και την παπαγαλία. Μπορούν να διαβάσουν με άνεση ένα κείμενο αλλά δεν κατανοούν αυτό που διαβάζουν ενώ ανταποκρίνονται καλύτερα στην κατανόηση όταν το μήνυμα είναι μέσω εικόνων και όχι μέσω κειμένων. Παρουσιάζουν δηλαδή υπερλεξία, ευφράδεια και ταχύτητα στην ανάγνωση χωρίς κατανόηση.

Πολλά παιδιά με Asperger έχουν ιδιαίτερες αριθμητικές ικανότητες. Έτσι μπορούν να εκτελούν πράξεις από μνήμης με πολυψήφιους αριθμούς με άνεση και με ακρίβεια. Μπορούν να θυμούνται αριθμούς αυτοκινήτων ή να κάνουν σύνθετους μαθηματικούς υπολογισμούς με ταχύτητα και ακρίβεια.). Έχουν ιδιαίτερη ικανότητα και επιδεξιότητα στην κατασκευή παζλ και πολύπλοκων κατασκευών με μικρά κομμάτια.

Θυμούνται διαδρομές και δεν ξεχνούν συμπεριφορές που τους έχουν πληγώσει ή ευχαριστήσει.

Αρκετά χρόνια αργότερα από τον Βιεννέζο ψυχίατρο Asperger, ο οποίος πρώτος μελέτησε και περιέγραψε τις διαταραχές αυτές και τις ταξινόμησε σε ξεχωριστή διαγνωστική οντότητα, η Lorna Wing, το 1981, διαφοροποιήθηκε από τον Asperger και ανέπτυξε τη δική της θεωρία.

Η θεωρία της Wing βασίστηκε στην μελέτη 34 περιστατικών ατόμων με διαταραχή Asperger και εντοπίστηκαν τα παρακάτω σημεία της συμπεριφοράς και της ικανότητας αυτών των ατόμων . Συγκεκριμένα τα άτομα με Asperger παρουσιάζουν :

- Οι δυσκολίες (μικρές ή μεγάλες) που παρουσιάζουν τα παιδιά στην επικοινωνία, ξεκινούν από τη βρεφική ηλικία
- Πολλές φορές μας παρασύρουν οι ικανότητες των παιδιών στη ζωγραφική ή σε άλλες μορφές τέχνης και θεωρούμε ότι έχουν μια τάση προς τη δημιουργικότητα. Φαινομενικά η τάση αυτή οφείλεται στην εκπληκτική τους μνήμη και την αποστήθιση παρά στην δημιουργικότητα τους.

- Η Διαταραχή Asperger δεν διαφέρει από τον Αυτισμό ως προς τα χαρακτηριστικά της. Αποτελεί μία διαταραχή ελαφριάς μορφής και σε περιπτώσεις παιδιών με κανονική νοημοσύνη δεν χρειάζεται να ταξινομηθεί ξεχωριστά από τον Αυτισμό

Αργότερα οι ειδικοί υποστήριξαν ότι χρειάζεται να ταξινομηθεί ξεχωριστά από τον Αυτισμό για να μελετηθούν ενδελεχώς ομοιότητες και διαφορές. Η διαφοροποίηση αυτή κρίθηκε απαραίτητη λόγω της πολύ καλύτερης εξέλιξης και πρόγνωσης που έχουν τα παιδιά με Asperger, σε σχέση με τα υπόλοιπα παιδιά που είναι στο Φάσμα, ενώ επιπλέον, έχουν φυσιολογική ανάπτυξη λόγου ως την ηλικία των 3 ετών.

Οι δυσκολίες που παρουσιάζουν τα παιδιά με Asperger μπορεί να διαφέρουν από τις δυσκολίες που έχουν τα παιδιά με Αυτισμό. Είναι πιο ήπιες. Αυτό δεν σημαίνει ότι το Σύνδρομο Asperger είναι μια πιο ήπια μορφή Αυτισμού, μιας και προσβάλλει όλους τους τομείς της ζωής του παιδιού και μπορεί να προκαλέσει μεγάλη αναστάτωση στην οικογένεια και στο σχολικό περιβάλλον του παιδιού.

Ο διαχωρισμός που επιχειρείται ώστε να θεωρηθεί υποκατηγορία του Αυτισμού και μέρος ενός ευρύτερου φάσματος με διαφορετικά χαρακτηριστικά, είναι χρήσιμος για εκπαιδευτικούς ή για θεραπευτικούς λόγους. Όμως οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για παιδιά με διαταραχές του φάσματος του Αυτισμού στηρίζονται στις ίδιες αρχές.

Είναι χρήσιμο να γνωρίζουν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί το Σύνδρομο Asperger γιατί αυτό θα τους δώσει απαντήσεις σε πολλά ερωτήματα όπως πως ένα παιδί που είναι νοητικά ικανό αντιμετωπίζει σημαντικές δυσκολίες στο κοινωνικό του κομμάτι. Θα διευκολύνει γονείς και δασκάλους να κατανοήσουν καλύτερα αυτά τα παιδιά και να οργανώσουν στοχευμένη και μεθοδευμένη εκπαιδευτική παρέμβαση, που θα επικεντρώνεται στους τομείς που έχουν ελλείψεις τα παιδιά με Asperger

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΥ

Στην προσπάθεια τους οι επιστήμονες και οι μελετητές να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν καλύτερα τον Αυτισμό ανέπτυξαν διάφορες θεωρίες. Μερικές από αυτές είναι :

1. Η Θεωρία της υπερεπιλεκτικότητας των συναισθημάτων
2. Η Θεωρία της αδύναμης κεντρικής συνοχής
3. Η Θεωρία της κεντρικής συνοχής.
4. Η θεωρία της κοινωνικής αντίληψης
5. Η θεωρία της διαστρεβλωμένης αντίληψης.
6. Η θεωρία του τεστ του εγκεφάλου.
7. Η θεωρία του νου .

Από τις παραπάνω σύγχρονες αντιλήψεις αυτή που επικράτησε ως η πιο ικανή να ερμηνεύσει το αίνιγμα του Αυτισμού είναι η θεωρία του νου. Μέσα από αυτή να κατανοήσουμε καλύτερα την συμπεριφορά των ατόμων με αυτισμό, κατανοήσαμε τις εμμονές τους και μπορέσαμε να βοηθήσουμε καλύτερα και αποτελεσματικότερα τα παιδιά ή τα άτομα με αυτισμό.

Η «θεωρία του νου» (Theory of Mind) αναφέρεται, σύμφωνα με την Frith (1996) στη δυνατότητα του ατόμου να συνάγει συμπεράσματα για τις νοητικές διεργασίες, τόσο τις δικές του όσο και των άλλων και να χρησιμοποιεί τα συμπεράσματά του, για να ερμηνεύσει, να κατανοήσει και να προβλέψει τη δική του συμπεριφορά, καθώς και τη συμπεριφορά των άλλων. Επίσης η ικανότητα ανάγνωσης του νου αναφέρεται στην ικανότητά μας να αποδίδουμε νοητικές καταστάσεις σε άλλους, οι οποίες ερμηνεύουν τη συμπεριφορά τους και ταυτόχρονα μας βοηθούν να προβλέψουμε τη μελλοντική τους συμπεριφορά, αλλά και γενικότερα μας βοηθούν να κατανοήσουμε την επικοινωνία. Έχοντας αναπτύξει πλήρως την θεωρία του νου είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε

αστεία/χιούμορ, να αναπτύξουμε ενσυναίσθηση, να αντιληφθούμε έννοιες όπως προσποίηση, εξαπάτηση, κολακεία κ.α.⁶

Ο Baron-Cohen περιγράφει ως «θεωρία του νου» το σύνολο των πνευματικών καταστάσεων, όπως επιθυμίες, σκοπούς, φαντασία, συναισθήματα κ.α., που προκαλούν δράση. Αναλύοντας την θεωρία του νου μπορούμε να πούμε ότι αν κάποιος έχει επίγνωση της πνευματικής του κατάστασης και της συναισθηματικής του κατάστασης ενώ ταυτόχρονα μπορεί να κατανοεί τα συναισθήματα των άλλων, να «μπαίνει στη θέση του άλλου και να κατανοεί τα κίνητρα και τις ιδέες του, τότε λέμε ότι αυτός ο άνθρωπος έχει ενσυναίσθηση. Με άλλα λόγια αυτό το άτομο έχει αναπτύξει τη θεωρία του νου.

Μελετητές και ερευνητές που ασχολήθηκαν με άτομα με Αυτισμό, υποστηρίζουν ότι τα άτομα αυτά δεν είναι σε θέση να διεισδύσουν στην πνευματική κατάσταση των άλλων, δεν διαισθάνονται και δεν έχουν την ικανότητα να αντιλαμβάνονται ότι οι άλλοι έχουν αισθήματα και σκέψεις που διαφέρουν από τα δικά τους. Αντιλαμβάνονται τους άλλους γύρω τους σύμφωνα με τα δικά τους «μέτρα και σταθμά»

Τα άτομα με Αυτισμό δυσκολεύονται να διαβάσουν το νου και τις σκέψεις των ανθρώπων που συναναστρέφονται, δυσκολεύονται να κατανοήσουν τα συναισθήματα των άλλων, δεν μπορούν να αντιληφθούν ότι οι άλλοι μπορεί να επιθυμούν, να πιστεύουν ή να γνωρίζουν κάτι διαφορετικό που να μην συμφωνούν με τα δικά τους πιστεύω και τις δικές τους επιθυμίες.

Τα άτομα με Αυτισμό δεν έχουν λοιπόν ενσυναίσθηση ή αλλιώς δεν έχουν αναπτύξει την θεωρία του νου. Το γεγονός αυτό είναι που κατά βάση τους δυσκολεύει στις κοινωνικές του συναλλαγές, που δημιουργεί προβλήματα και παρεξηγήσεις στην επαφή τους και την επικοινωνία τους με τους άλλους. Εν κατακλείδι τους δυσκολεύει πολύ και την καθημερινή τους ζωή.

⁶ Frith Uta, (1996), Αυτισμός: "Εξηγώντας το Αίνιγμα". Β' έκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Συγκεκριμένα ο Baron Cohen(1998) θεωρεί ότι... «ο αυτισμός προκαλεί ένα είδος «πνευματικής τύφλωσης» (Mind-blindness) στο παιδί και κατά συνέπεια το καθιστά ανέκδο να ασχοληθεί με τις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις. ⁷Μπορεί ακόμα να μην μπορούν να προβλέψουν αυτά που οι άλλοι θα πουν ή θα κάνουν σε διάφορες καταστάσεις και επιπλέον, έχουν δυσκολία να αντιληφθούν ότι οι άλλοι έχουν διαφορετικά συναισθήματα και σκέψεις από τις δικές τους με αποτέλεσμα να καθίστανται ιδιαίτερα ευάλωτοι στη δολιότητα, στην εξαπάτηση ή και την υστεροβουλία των άλλων.»⁸

Τα παιδιά με Αυτισμό, σύμφωνα με την Frith (1996), είναι Συμπεριφοριστές. Δεν περιμένουν από τους ανθρώπους να είναι ευγενικοί ή σκληροί. **«Αντιλαμβάνονται την εκδηλωμένη συμπεριφορά όπως ακριβώς παρουσιάζεται: κυριολεκτικά.** Επομένως οι προθέσεις που αλλάζουν τη σημασία της συμπεριφοράς, για παράδειγμα η κολακεία, η εξαπάτηση, η ειρωνεία και η πειστικότητα συνιστούν δυσεπίλυτα προβλήματα ερμηνείας. Το γεγονός ότι πολλές φορές οι άνθρωποι εξαπατούν και ξεγελούν τους άλλους αποτελεί κίνδυνο για τους αυτιστικούς ανθρώπους και είναι ένα αίνιγμα χωρίς καμία λογική βάση».⁹

Η σπουδαιότητα αυτής της αναπτυξιακής κατάκτησης (θεωρία του νου) είναι υψίστης σημασίας για όλες τις ανώτερες νοητικές λειτουργίες, γιατί μας φωτίζει πολλές πτυχές της συμπεριφοράς των παιδιών με αυτισμό και αιτιολογεί τη δυσκολία τους να παίζουν παιχνίδι ρόλων ή φανταστικό παιχνίδι. .

Για παράδειγμα στο συμβολικό τυπικό παιχνίδι φροντίδας όπως το τάισμα μίας κούκλας με ένα άδειο κουτάλι, η διαφορά που μπορεί να

⁷ Με τον όρο πνευματική τύφλωση εννοούμε την έλλειψη της ικανότητας επεξεργασίας των νοητικών καταστάσεων του εαυτού και του άλλου. Baron Cohen(1998) The Facts , and Teaching children with autism to mind read (Wiley, 1998).

⁸ Baron Cohen(1998) The Facts , and Teaching children with autism to mind read (Wiley, 1998).

⁹ Frith Uta, (1996), Αυτισμός: “Εξηγώντας το Αίνιγμα”. Β’ εκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

παρατηρηθεί σε ένα παιδί χωρίς αυτισμό το οποίο μέσα από τις απαραίτητες διαδικασίες ταΐσματος συνοδεύει την πράξη του με τους απαραίτητους συνοδευτικούς ήχους. Το παιδί με Αυτισμό αντίθετα στριφογυρίζει ή χτύπα το κουτάλι και' επανάληψη, χωρίς να αναλαμβάνει ρόλο να ταΐσει το παιδί – κούκλα γιατί δεν κατανοούν την ανάγκη για προσφορά τροφής σε κάποιο άλλο πρόσωπο. Με την ανάθεση ρόλων τα παιδιά παίζοντας μαθαίνουν να παρατηρούν και να προσέχουν, μπαίνοντας στη θέση κάποιου άλλου βιώνουν συναισθήματα πρωτόγνωρα αναγνωρίζουν τις ανάγκες των άλλων , μιμούνται συμπεριφορές συνεργάζονται, αντιγράφουν και περιγράφουν και έτσι γίνονται ικανά να αναλάβουν τον κοινωνικό τους ρόλο

Μέσω της ανάπτυξης των χαρακτήρων των ηρώων τα παιδιά εισπράττουν συναισθηματικά εναύσματα ώστε η συμμετοχή τους να είναι ενεργητική, δημιουργική και ενθουσιώδης. Γίνεται λοιπόν κατανοητό γιατί τα παιδιά με αυτισμό που δεν διαθέτουν ενσυναίσθηση και δεν μπορούν να συμμετέχουν σε τέτοια παιχνίδια έχουν τόσα ελλείμματα στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων.

Εφόσον, λοιπόν, η αντίληψη και κατανόηση του κόσμου μπορεί να είναι δύσκολη για τα παιδιά με αυτισμό, δεν θα πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη ότι προσπαθούν να αντισταθμίσουν αυτή τη δυσκολία, διατηρώντας σταθερά και ίδια τα πράγματα γύρω τους και δείχνοντας προτίμηση στην τάξη και στις ρουτίνες. Αυτό τους δημιουργεί ένα αίσθημα ασφάλειας , δεν θέλουν να αλλάξουν τίποτα από το περιβάλλον τους.

Η εμμονή τους για διατήρηση της ομοιότητας, όπως έλεγε και ο Kanner(1943) είναι απλά ένας αμυντικός μηχανισμός για να αντεπεξέρχονται σε έναν ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο που δεν κατανοούν.

ΣΗΜΑΔΙΑ ΑΥΤΙΣΜΟΥ

Η διάγνωση του Αυτισμού δεν είναι εύκολη υπόθεση. Χρειάζεται εξειδικευμένη ομάδα ειδικών επιστημόνων και διαφοροδιάγνωση. Ακόμη και έμπειροι δυσκολεύονται στην διάγνωση, ειδικά όταν υπάρχουν και άλλα προβλήματα νευρολογικά ή ψυχιατρικά

Δεν πρέπει να ξεχνάμε τις εξής παραδοχές :

1. ότι ο Αυτισμός είναι μία διαταραχή που επηρεάζει όλο το φάσμα της ανάπτυξης του παιδιού.
2. Είναι μια κατάσταση που διαρκεί όλη τη ζωή του παιδιού. Δεν θεραπεύεται δεν εξαφανίζεται.
3. Το παιδί με αυτισμό περνάει μέσα από **την εκπαιδευτική διαδικασία, η** οποία πρέπει να είναι **διαρκής.**
4. Η Εκπαίδευση είναι ο κύριος δρόμος για την βελτίωση της συμπεριφοράς και της ανάπτυξης των δυνατοτήτων στο μέτρο που είναι εφικτό, των παιδιών με Αυτισμό.

Η R. Jordan (2001) λέει:

« Είτε υπάρχουν επαρκείς ιατρικοί και επιστημονικοί λόγοι για το διαχωρισμό των συνδρόμων μέσα στο φάσμα του Αυτισμού, είτε όχι έχουμε την άποψη ότι το κοινό στοιχείο Wing είναι εκείνο που καθιστά μία σημαντική διάγνωση από εκπαιδευτική σκοπιά της διαταραχής που διατρέχει ολόκληρο το φάσμα η τριάδα της»

Η Wing μελετώντας για πολλά χρόνια άτομα με Αυτισμό όρισε το 1979 τρία σημεία της συμπεριφοράς των παιδιών που θα πρέπει να μας ανησυχήσουν και να μας υποψιάσουν ότι το παιδί βρίσκεται στο φάσμα του αυτισμού. Τα τρία αυτά σημεία είναι κοινά και εντοπίζονται σε όλο τον πληθυσμό των παιδιών με αυτισμό . Έχει μείνει γνωστή ως η τριάδα της Wing. Τα χαρακτηριστικά της είναι :

Τριάδα διαταρακών της Wing

(Wing & Gould, 1979):

1. Διαταραχή στην κοινωνική αλληλεπίδραση
2. Διαταραχή στην κοινωνική επικοινωνία
3. Διαταραχή στην κοινωνική φαντασία, στην ευελιξία της σκέψης και στο φανταστικό – συμβολικό παιχνίδι.

Εκτός όμως από αυτά τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται σε όλα τα παιδιά που είναι στο φάσμα υπάρχουν και χαρακτηριστικά τα οποία θα μας υποψιάσουν ότι το παιδί είναι στο φάσμα και είναι τα εξής:

1. Διαταραχή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης:

- Απόσυρση και αδιαφορία για τους άλλους
- Παθητική κοινωνική επαφή.
- Πλησιάζουν με περίεργο τρόπο τους ανθρώπου με λίγη ή και καθόλου προσοχή.

2. Διαταραχή στην επικοινωνία

- Δεν μιλούν και δεν κατανοούν σκέψεις και συναισθήματα των άλλων
- Δεν έχουν βλεμματική επαφή ή
- Δεν χρησιμοποιούν χειρονομίες, είναι ανέκφραστα, ο τόνος της φωνής ιδιόρρυθμος
- Χρησιμοποιούν πομπώδεις λέξεις
- Δεν τους ευχαριστεί η επικοινωνία με άλλους

3. Διαταραχή της φαντασίας

- Δεν μπορούν να παίξουν φανταστικό παιχνίδι και παιχνίδι ρόλων.
- Εστιάζουν την προσοχή τους σε ασήμαντα πράγματα
- Έχουν ακαμψία στη σκέψη
- Δεν κατανοούν τις λέξεις σε κοινωνικές συζητήσεις και συχνά παρεξηγούνται από τους υπόλοιπους.

- Δεν έχουν κίνητρα για κοινωνικές επαφές, συζητήσεις και δραστηριότητες
- Δεν έχουν αίσθηση του χιούμορ .

Επαναλαμβανόμενες στερεοτυπικές δραστηριότητες

Απλές

- Ιδιόρρυθμες κινήσεις των δακτύλων χεριών – ποδιών.
- Στριφογύρισμα αντικειμένων.
- Ξύσιμο σώματος.
- Χτυπάνε το κεφάλι τους.
- Λικνίζουν το σώμα τους με τρόπο στερεοτυπικό και επαναλαμβανόμενο.
- Τρίζουν τα δόντια τους
- Αυτοτραυματίζονται κυρίως στα χέρια.

Σύνθετες

- Προσκόλληση σε αντικείμενα
- Ενθουσιασμός με αντικείμενα και ήχους
- Τακτοποίηση αντικειμένων σε σειρά.
- Έχουν εμμονές με αντικείμενα ή πρόσωπα.
- Ενθουσιασμός με διάφορα περίεργα θέματα όπως η αστρονομία, τα πουλιά, τα τρένα κ. α.
- Επαναλαμβάνουν ερωτήσεις και απαιτούν πάντα τις συγκεκριμένες απαντήσεις

Ο Αυτισμός όμως μπορεί να διαγνωστεί και από την ηλικία των 2 ετών. Οι γονείς βλέποντας τα παρακάτω σημάδια στην συμπεριφορά και στις αντιδράσεις του παιδιού τους θα πρέπει να κινητοποιηθούν άμεσα. Όσο γρηγορότερα το αντιληφθούν τόσο καλύτερα αποτελέσματα θα έχει η παρέμβασή. Τα παρακάτω πρέπει να υποψιάσουν τους γονείς πως ίσως το παιδί τους είναι σε μια διαταραχή του φάσματος του αυτισμού.

Εάν το παιδί παρουσιάζει κάποιο από τα ακόλουθα, θα πρέπει να επισκεφθούν χωρίς καθυστέρηση κάποιο Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο για περαιτέρω αξιολόγηση:

- Κατά τους έξι πρώτους μήνες ή και μετά το παιδί δεν χαμογελάει ή το πρόσωπό του δεν παίρνει θερμές, χαρούμενες εκφράσεις.
- Στους εννέα μήνες δεν ανταποκρίνεται στα χαμόγελα στους ήχους και στις εκφράσεις της μητέρας του ή και των άλλων οικείων προσώπων
- Κατά 12 μήνες δεν φλυαρεί με το δικό του τρόπο και δεν προσπαθεί να επικοινωνήσει με τους άλλους γύρω του.
- Στους 12 μήνες δεν ανταποκρίνεται στις κινήσεις των άλλων δε δείχνει.
- Στους 16 μήνες της ζωής τους δεν μιλάει καθόλου
- Στους 24 μήνες οι φράσεις που χρησιμοποιεί περιλαμβάνουν δύο λέξεις χωρίς ειρμό και νόημα
- Οποιαδήποτε απώλεια της ομιλίας, φλυαρία ή κοινωνικών δεξιοτήτων σε οποιαδήποτε ηλικία θα πρέπει να μας κινητοποιήσει.

Συνοψίζοντας, αν αντιληφθούμε στα παιδιά μας ή στους μαθητές μας κάτι από τα παραπάνω που μας ανησυχεί, καλό θα ήταν να αποταθούμε ή να στείλουμε τους γονείς σε ειδικούς επιστήμονες για να αξιολογήσει. Να συλλέξουμε στοιχεία μέσα από παρατήρηση να συζητάμε με τους ανθρώπους που εμπλέκονται στην εκπαίδευση του παιδιού να ενημερώνουμε τους γονείς συχνά να και προσπαθήσουμε να τους πείσουμε να πάνε το παιδί τους σε Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο ή ΚΕΔΔΥ όπου η διεπιστημονική ομάδα θα αξιολογήσει το παιδί, θα ορίσει το πλαίσιο εκπαίδευσης του παιδιού, θα ενημερώσει και θα καθοδηγήσει τους γονείς για το

πώς θα πρέπει να συμπεριφέρονται στο παιδί τους και τους εκπαιδευτικούς για τον τρόπο που θα βοηθήσουν το παιδί.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να πούμε ότι η αξιολόγηση από διεπιστημονική ομάδα σαφώς θα βοηθήσει τους γονείς να αντιληφθούν γιατί το παιδί τους συμπεριφέρεται διαφορετικά από τους συνομηλίκους τους. Όμως συχνά μένουν αβοήθητοι με μία γνωμάτευση στο χέρι που λέει «Αυτισμός» Τι θα κάνουν μετά ?? πως θα βοηθήσουν το παιδί τους?

Εδώ θα πρέπει να αναλάβουμε ρόλο και εμείς οι εκπαιδευτικοί. Σαφώς χρειάζονται ψυχολογική υποστήριξη από ειδικούς. Όμως ο/η εκπαιδευτικός της τάξης ή του Τμήματος Ένταξης έχουν άλλη επαφή με τους γονείς, ενώ μπορούν να στηρίξουν τους γονείς, αναπτύσσοντας σχέσεις εμπιστοσύνης. Για το λόγο αυτό θα μπορούσαν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην καθοδήγηση και την υποστήριξη των γονέων παράλληλα με την εκπαίδευση του παιδιού.

23

Ένας νέος θεσμός που ευελπιστούμε να γίνει αντιστάθμισμα στην υποστήριξη μαθητών με αυτισμό, των γονέων αυτών και εκπαιδευτικών που έχουν στις τάξεις του τέτοιους μαθητές, είναι οι ΕΔΕΑΥ (Επιτροπές Διαγνωστικής Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης και Υποστήριξης). Οι Επιτροπές αυτές μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα υποστήριξης των μαθητών με αυτισμό στα Τυπικά σχολεία.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Ξεκινώντας από το Χάρτη των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Αυτισμό, ο οποίος αναφέρει ότι τα άτομα με Αυτισμό πρέπει και μπορούν να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και έχουν τις ίδιες υποχρεώσεις όπως όλος ο ευρωπαϊκός πληθυσμός στο μέτρο που τους επιτρέπουν οι δυνατότητές τους και στο μέτρο που εξυπηρετούνται τα συμφέροντά τους.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 60 τα παιδιά με αυτισμό θεωρούνται μη εκπαιδεύσιμα και μη ασκήσιμα. Για το λόγο αυτό δεν είχαν κάποια εκπαιδευτική παρέμβαση ούτε καν φοιτούσαν σε ειδικά σχολεία ή σε κέντρα εκπαίδευσης. Γενικά δεν δέχονταν καμία είδους εκπαίδευση

Θα τα συναντούσε κανείς σε ψυχιατρικά νοσοκομεία ή ιδρύματα, εγκαταλειμμένα σε θαλάμους μαζί με ασθενείς με ανίατα ψυχικά νοσήματα. Εκεί συνάντησε άτομα με αυτισμό ο Ivar Lovaas περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 60 και άρχισε να εφαρμόζει πρόγραμμα εκπαίδευσης.

Με συστηματική δουλειά παρατήρηση και αξιολόγηση των προγραμμάτων εκπαιδευτικής παρέμβασης, ο Ivar Lovaas κατάφερε να εκπαιδεύσει άτομα με Αυτισμό ώστε να αποκτήσουν τις δεξιότητες εκείνες που τα καθιστούσαν ικανά στην ένταξή τους στο σχολικό και κατ' επέκταση στο κοινωνικό πλαίσιο. Έτσι καταρρίφθηκε ο μύθος που ίσχυε μέχρι τότε και ήθελε τα παιδιά με αυτισμό να μην επιδέχονται καμία εκπαίδευση.

Μελετώντας συστηματικά την εκπαιδευτική πορεία των μαθητών του ανέδειξε το σημαντικό ρόλο της οικογένειας στη εκπαίδευση των παιδιών με Αυτισμό, τεκμηριώνοντας την άποψή του και καταρρίπτοντας τα κοινωνικά στερεότυπα που ίσχυαν μέχρι τότε και ήθελαν την απομάκρυνση από την οικογένεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την ιδρυματοποίηση και την ασυλοποίηση των ατόμων με Αυτισμό.

Οι πρωτοποριακές εφαρμογές της ανάλυσης της συμπεριφοράς του Ivar Lonaas συνέλαβε καθοριστικά στην αλλαγή του τρόπου αντιμετώπισης του Αυτισμού και έγινε η αρχή για την σύσταση ολοκληρωμένων ψυχοπαιδαγωγικών προγραμμάτων που βοηθούν το παιδί να αποκτήσει δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης με τελικό στόχο την πλήρη ένταξη των παιδιών στο σχολικό πλαίσιο.

Ακόμη ανέδειξε ικανότητες όπως η καταπληκτική μνημονική τους ικανότητα, η πολύ καλή λεπτή κινητικότητα που είχαν τα παιδιά με Αυτισμό καταρρίπτοντας ακόμα ένα μύθο, ένα ακόμα κοινωνικό στερεότυπο πως τα παιδιά αυτά είναι εντελώς ανίκανα.

Από τις έρευνες του Ivar Lonaas και άλλων μελετητών της συμπεριφοράς εντοπίστηκαν οι περιβαλλοντικοί παράγοντες που μας οδηγούν σε μία έγκαιρη και έγκυρη διάγνωση η οποία θα οδηγήσει σε ένα στοχευμένο πρόγραμμα παρέμβασης.

Οι παράμετροι που συμβάλλουν στη βελτίωση του περιβάλλοντος που ζει και επηρεάζει τη ζωή και την πορεία των παιδιών με Αυτισμό και βελτιώνει την ζωή και την εκπαίδευση των παιδιών αυτών, είναι οι εξής:

- Έγκαιρη διάγνωση
- Πρώιμη παρέμβαση
- Εντατικότητα της παρέμβασης
- Μεθοδολογία παρέμβασης
- Συνεργασία με την οικογένεια. (Γενά 2002).

Έγκαιρη διάγνωση. όπως συμβαίνει με όλους τους τομείς της ειδικής αγωγής έτσι και με τον Αυτισμό όσο νωρίτερα εντοπιστεί τόσο καλύτερα αποτελέσματα θα έχουμε σε επίπεδο παρέμβασης. Με σταθμισμένα τεστ ο Αυτισμός μπορεί να διαγνωστεί από την ηλικία των 18 μηνών.

Πρώιμη παρέμβαση: Για να γίνει πρώιμη παρέμβαση θα πρέπει να υπάρξει έγκαιρη διάγνωση με σταθμισμένα τεστ. Δεν φτάνει όμως μόνο αυτό. Χρειάζεται και την σύμπραξη των γονέων. Στο σημείο αυτό τίθενται διάφορα ερωτήματα: όπως κατά πόσο είναι οι γονείς μπορούν να

δεχθούν το γεγονός ότι το παιδί του έχει Αυτισμό, πόσο είναι διατεθειμένοι να ξεκινήσουν μία παρέμβαση, πόσο αντέχουν να εμπλακούν σε αυτήν, πόσο ενημερωμένοι για τα θέματα του Αυτισμού. Από τα παραπάνω προκύπτει αρχικά η ανάγκη στήριξης της οικογένειας από ομάδα ειδικών, ψυχολόγων, σύμβουλων οικογένειας και έπειτα η εφαρμογή εξατομικευμένου προγράμματος παρέμβασης.

Εντατικότητα της παρέμβασης Ο Ivar Lovaas μέσα από τις μελέτες που έκανε απέδειξε ότι ένα πρόγραμμα παρέμβασης είναι πιο αποτελεσματικό όταν είναι πιο εντατικό. Για παράδειγμα ο Ivar Lovaas υποστήριξε και απέδειξε ότι ένα πρόγραμμα παρέμβασης για την αντιμετώπιση του Αυτισμού, των 40 ωρών είναι πιο αποτελεσματικό από ένα αντίστοιχο των 10 ωρών.

Μεθοδολογία παρέμβασης «Η μεθοδολογία για την παρέμβαση επιλογής προς αντιμετώπιση της Αυτιστικής Διαταραχής βασίζεται στην συμπεριφοριστικής προσέγγιση. Οι πλέον αποτελεσματικές μέθοδοι παρέμβασης είναι οι μέθοδοι της Πειραματικής Θεμελιωμένης Ανάλυσης. Αν και υπάρχουν διάφορες παραλλαγές της συμπεριφοριστικής παρέμβασης, θεωρούνται όλες εξίσου αποτελεσματικές»

Συνεργασία με την οικογένεια. Στον Αυτισμό η εμπλοκή όλων των μελών της οικογένειας στο πρόγραμμα παρέμβασης είναι όχι απλά απαραίτητη, αλλά η κινητήριος δύναμη που θα οδηγήσει στην επιτυχία οπουδήποτε πρόταση παρέμβασης ή οποιαδήποτε εκπαιδευτική διαδικασία. Θα πρέπει να υπάρχει συνεχής ενημέρωση των γονέων για τη πορεία του εκπαιδευτικού προγράμματος που ακολουθείται και παράλληλη συνεργασία με ειδικούς που τυχόν παρακολουθούν το παιδί

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ

1. Όλα τα παιδιά είναι εκπαιδεύσιμα. Όλα τα παιδιά διαθέτουν νοημοσύνη, άρα όλα μπορούν να εκπαιδευτούν και να αναπτύξουν το μέγιστο των δυνατοτήτων τους . Αν κάποια παιδιά δεν παρουσιάσουν πρόοδο αυτό αναλύεται ως απουσία κατάλληλης αντιμετώπισης ή εκπαιδευτικής παρέμβασης και όχι ως αδυναμία του μαθητή με αυτισμό.
2. Κεντρικός άξονας για την οργάνωση και την επεξεργασία της στοχευμένης εκπαιδευτικής παρέμβασης που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του κάθε παιδιού είναι η κατανόηση των θεμελιωδών δυσχερειών που αντιμετωπίζει το κάθε παιδί. Το να ακολουθήσουμε μόνο το συμπεριφοριστικό μοντέλο εκπαίδευσης χωρίς να εξακριβώσουμε τις ατομικές εκπαιδευτικές ανάγκες του μαθητή με αυτισμό, είναι πιθανόν να οδηγηθούμε σε αποτυχία.
3. «Κάθε παιδί παραμένει ξεχωριστό άτομο και χρειάζεται προσεκτική παρατήρηση για τον καθορισμό του επιπέδου κατανόησης και του δυναμικού που διαθέτει αλλά η παρατήρηση πρέπει να συμπληρώνεται από την γνώση των συγκεκριμένων δυσκολιών που αντιμετωπίζει το παιδί προσπαθώντας να δώσει νόημα στο κόσμο γύρω του»¹⁰
4. Κάθε παιδί έχει διαφορετικές δυνατότητες και διαφορετικές ανάγκες. Όσα παιδιά με αυτισμό, τόσες διαφορετικές περιπτώσεις έχουμε. Άρα αυτό που χρειάζεται είναι εξατομικευμένο πρόγραμμα παρέμβασης Αυτό που θα βοηθήσει πραγματικά τον εκπαιδευτικό είναι οι θεωρητικές γνώσεις και η κλινική εμπειρία του εκπαιδευτικού.
5. Το περιβάλλον που μεγαλώνει ένα παιδί με αυτισμό τόσο το οικογενειακό όσο και το σχολικό συμβάλλουν καθοριστικά στην βελτίωση της συμπεριφοράς του παιδιού και ενδυναμώνουν και τη θεραπευτική παρέμβαση. Γενικά στην Ειδική Αγωγή η συστημική

¹⁰ Rita Jordan « Η εκπαίδευση των παιδιών και νεαρών ατόμων με Αυτισμό»
Μετάφραση Καφαντάρης Αθήνα 2000.

προσέγγιση ενισχύει την αποτελεσματικότητα οποιουδήποτε εκπαιδευτικού προγράμματος ή προγράμματος παρέμβασης. Πόσο μάλλον στον Αυτισμό που θα πρέπει να έχουμε μια διαρκή και συστηματική συνεργασία με το οικογενειακό περιβάλλον του κάθε παιδιού. Με αυτό το σκεπτικό αν παρέμβουμε στο περιβάλλον με υποστηρικτικό και εκπαιδευτικό τρόπο αυτόματα βοηθάμε και υποστηρίζουμε το παιδί με αυτισμό.

6. Εκπαιδύοντας το παιδί με αυτισμό στο να αποκτήσει κοινωνικές δεξιότητες και συμπεριφορά αποδεκτή, μειώνουμε τα προβλήματα συμπεριφοράς και διευκολύνουμε το παιδί να γίνει κοινωνικά αποδεκτό.
7. Οι δυσλειτουργίες στην συμπεριφορά ενός παιδιού με Αυτισμό θεωρούνται επίκτητες κατά κύριο λόγο και όχι αποτέλεσμα του χαρακτήρα. Σύμφωνα με αυτή την αρχή τα προβλήματα συμπεριφοράς θεωρούνται αναστρέψιμα.
8. Πολύ σημαντικός παράγοντας για την αποτελεσματικότητα μιας εκπαιδευτικής παρέμβασης είναι οι σχέσεις που θα αναπτύξει ο δάσκαλος με το μαθητή με Αυτισμό. Πρέπει να είναι σχέσεις εμπιστοσύνης και κατανόησης.
9. Αξιοποίηση όλων των δυνατών σημείων του παιδιού όπως η ηχολαλία. Ας μην ξεχνάμε ότι είναι λόγος και πολλές φορές η ηχολαλία είναι το μόνο που έχουμε. Ξεκινάμε λοιπόν από αυτό και προσπαθούμε να αναπτύξουμε επικοινωνιακό λόγο.

Δεν υπάρχουν μέθοδοι και έτοιμες λύσεις για την επίλυση ενός και μόνου προβλήματος διότι τα προβλήματα είναι τόσα όσα και τα περιστατικά με Αυτισμό. Υπάρχουν όμως βασικές αρχές που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά που βοηθούν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων .

Η Δύναμη της Μουσικής στον Αυτισμό

Στο διάβα των αιώνων πριν ακόμα ο άνθρωπος να δημιουργήσει τους πρώτους πολιτισμούς, αργότερα στην αρχαιότητα βρίσκει τις ρίζες του αυτό που αργότερα ονομάστηκε Μουσική. Η Μουσική υπήρξε το μέσο επικοινωνίας του ανθρώπου με τα μέλη της κοινότητας, υπήρξε το μέσο για να εκφραστούν σκέψεις και συναισθήματα που αδυνατούσαν να εκφραστούν με λεκτική επικοινωνία. (Κατσούγκρη Αν. 2010)

«Η μουσική είναι μια δυναμική πολυεπίπεδη μήτρα αδιάκοπα μεταβαλλόμενων τουικών σχέσεων που ξετυλίγονται μέσα στο χρόνο, η οποία προκαλεί έντονα συναισθήματα και επηρεάζει την κατάσταση της συνείδηση μας..... η πλήρης απόκριση στη μουσική θα πρέπει να είναι σωματική, να αποτελεί έκφραση συναισθηματικής συμμετοχής, να απορροφά και να κεντρίζει το νου, να πλουτίζει και να εξυψώνει το πνεύμα». (Randall McClellan 1991)

Μια έρευνα που δημοσιεύτηκε από το 1952 κατάληξε στο συμπέρασμα ότι η μουσική μειώνει την κόπωση ή καθυστερεί την εμφάνισή της, επιταχύνει τον αναπνευστικό ρυθμό, μειώνει τα επίπεδα άγχους και ηρεμεί το άτομο (Randall McClellan 1991).

Η Μουσική έχει θεραπευτικές ιδιότητες και ενδείκνυται στην Ειδική Αγωγή. Για τα παιδιά που είναι φάσμα του Αυτισμού είναι ιδιαίτερα βοηθητική γιατί το επαναλαμβανόμενο μουσικό μοτίβο ταιριάζει με την ιδιαιτερότητά τους. Οι έρευνες έχουν δείξει ότι η Μουσική μπορεί να εναρμονίσει σώμα, μυαλό, συναίσθημα, πνεύμα. Αυτό είναι πολύ χρήσιμο για τα παιδιά με αυτισμό

Στο ευρύ φάσμα του αυτισμού, η μουσική αποτελεί ένα από τα πλέον βασικά εργαλεία μάθησης και αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον και λειτουργεί ως μέσο για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και τη συναισθηματική ωρίμανση των ατόμων με αυτισμό.

Η Μουσική μπορεί να επιδράσει στα παιδιά με Αυτισμό ως πνευματική ευχαρίστηση καθώς ο ρυθμός και η αρμονία όταν εκδηλώνονται εξωτερικά παράγουν μεγαλύτερη αίσθηση τάξης και ισορροπίας στις σκέψεις του ατόμου. Randall McClellan 1991.

Η μουσική επιδρά στις σκέψεις και στα συναισθήματα του ατόμου, γαληνεύει την ψυχή και δαμάζει τα συναισθήματα. Είναι φανερό πόσο χρήσιμο είναι για παιδιά με αυτισμό να μπορούν μέσω της μουσικής να δαμάζουν συναισθήματα τους και να πετυχαίνουν καλύτερη επικοινωνία με τους γύρω τους. Μπορεί να γίνει μια γέφυρα επικοινωνίας του παιδιού με τον εξωτερικό κόσμο. Ειδικά η Μουσικοκινητική συνδέει την εσωτερική κατάσταση του παιδιού με τον εξωτερικό κόσμο. Ορισμένα άτομα με αυτισμό μπορεί να μην αντιλαμβάνονται ότι μπορεί να συμβεί αυτό ενώ άλλα θεωρούν ότι οι άλλοι γνωρίζουν τις σκέψεις τους άρα είναι περιττό να τις επικοινωνήσουν.

λόγος σχετίζεται με το γεγονός ότι η μουσική

- Γίνεται κατανοητή χωρίς την ομιλία.
- Προκαλεί αντίδραση και επικοινωνία
- Προσφέρει και προκαλεί συναισθήματα
- Έχει επαναλαμβανόμενο μοτίβο

Προσφέρει συναισθηματική ασφάλεια και σιγουριά εξαιτίας των κανόνων που έχει (αρχή, τέλος, επανάληψη στο ρυθμό και στη μελωδία)

Σχετικά με το ρόλο που διαδραματίζει η κίνηση στα παιδιά με αυτισμό μπορούν να παρατηρηθούν τα εξής

Η κίνηση είναι ο μεσολαβητής μεταξύ του παιδιού και του έξω κόσμο

Η κίνηση βοηθά στην συναισθηματική απόφαση και στην απόκτηση αισθήματος ασφάλεια

Μέσω της κίνησης δίνεται η δυνατότητα στο παιδί για αισθητηριακή πρόσληψη των ερεθισμάτων του περιβάλλοντος

Η κίνηση είναι ένας τρόπος επικοινωνίας

Τα άτομα με αυτισμό μπορεί να χρησιμοποιούν τη μουσική και την κίνηση σαν μη-λεκτικά μέσα επικοινωνίας. Με την άμεση αλληλεπίδραση τους προωθούν μια συνάντηση του παιδιού με τον έξω κόσμο καθώς και την ευκαιρία για την ανάπτυξη της επικοινωνίας.

Στη μουσικοθεραπεία, εκτός από τη μουσική, την κίνηση και το λόγο (σε μορφή τραγουδιού ή αυτοσχεδιάζοντας με συλλαβές, λέξεις ή σύντομες εκφράσεις), μουσικά όργανα (πιάνο, κιθάρα, φλογέρα, κρουστά) καθώς και υλικό (στεφάνια, μπάλες, ξύλινα ραβδιά, σακουλάκια με ρύζι) που υποστηρίζει την αισθητικοκινητική ανάπτυξη του παιδιού. Η μουσικοθεραπεία ως θεραπεία, μπορεί να βοηθήσει το παιδί με αυτισμό να βελτιώσει όλα τα παραπάνω, γιατί χρησιμοποιεί τη μουσική και τα στοιχεία της με σκοπό να καλλιεργήσει και όχι να επιβάλλει το έναυσμα για επικοινωνία. Βοηθάει το παιδί να εκφραστεί μέσα από έναν εναλλακτικό τρόπο επικοινωνίας, ενώ παράλληλα ενισχύει τη φαντασία και τη δημιουργικότητά του.

Όταν η μουσική συνδυαστεί με κίνηση τότε βοηθάει ακόμα περισσότερο τα παιδιά με Αυτισμό να νοιώσουν μέλη της ομάδα να αναπτύξουν την φαντασία τους, να επικοινωνήσουν και να μπορέσουν να μοιραστούν με την ομάδα τη χαρά τους αλληλεπιδραστικά. Ειδικά για τα παιδιά με αυτισμό που φοιτούν σε τυπικές τάξεις τα μουσικοκινητικά παιχνίδια βοηθούν τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης να αποδεχθούν το «διαφορετικό» παιδί να το εντάξουν στην ομάδα τους. Αυτό που θα πρέπει να προσέξουμε είναι η μουσική που θα επιλέξουμε να αρέσει στα παιδιά με αυτισμό. Συνήθως η κλασική μουσική είναι αρεστή και δεν προκαλεί αντιδράσεις.

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ταμπουρίνο και να βοηθήσουμε τα παιδιά με αυτισμό να περπατάνε πάνω στο ρυθμό, να σταματάνε και να ξεκινάνε. Αν ειδικά ο ρυθμός είναι επαναλαμβανόμενος τότε τους αρέσει πάρα πολύ και να διασκεδάζουν.

Τρόποι ενίσχυσης της κοινωνικής ανάπτυξης

Όπως είναι γνωστό τα παιδιά με αυτισμό παρουσιάζουν καθυστέρηση ή και έλλειψη στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, ενώ παρουσιάζουν ανάπτυξη σε συμπεριφορές προσκόλλησης σε πρόσωπα και αντικείμενα. *«Χαρακτηριστικό της κοινωνικής ανάπτυξης στον αυτισμό δεν είναι τόσο η αποφυγή ή αντίσταση στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις όσο η υποκείμενη έλλειψη κοινωνικού ενδιαφέροντος και αντίληψης. Το παιδί με αυτισμό μπορεί να χειρίζεται τον ενήλικα σαν αντικείμενο όχι επειδή το επιθυμεί αλλά επειδή δεν αναγνωρίζει τις ανθρώπινες σχέσεις. Αυτή έλλειψη οδηγεί αναπόφευκτα σε δυσκολίες στη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία και στην βλεμματική επαφή και δυσκολίες στην έναρξη και ανταπόκριση στη σωματική ανθρώπινη επαφή»*¹¹

Στο σχολείο οι δυσλειτουργίες στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών με αυτισμό και των συμμαθητών τους έχουν να κάνουν με την θεωρία του νου. Αν κάποιο παιδί από την ομάδα της τάξης στείλει λεκτικά ή μη λεκτικά μηνύματα πχ ότι θέλει να δανειστεί ή να δώσει ένα παιχνίδι ή ένα μολύβι το παιδί με αυτισμό αδυνατεί να καταλάβει τι σημαίνουν τα μηνύματα που εξέπεμψε ο συμμαθητής του οπότε η αντίδρασή του θα είναι ή να επιτρέψουν να τους πάρουν το παιχνίδι ή το μολύβι χωρίς να προβάλλουν αντίσταση και επειδή αυτό δεν τους αρέσει να αρπάξουν ένα άλλο παιχνίδι από κάποιο άλλο παιδί γιατί το θέλουν χωρίς να ενδιαφερθούν αν το άλλο παιδί παίζει με αυτό ή είναι δικό του. Δηλαδή ο συμμαθητής του ξεκίνησε να προσπαθήσει να αναπτύξει με το συμμαθητή του που έχει αυτισμό μια κοινωνική συνδιαλλαγή την οποία το παιδί με αυτισμό δεν την εξέλαβε ως τέτοια οπότε το πιο πιθανό είναι να υπάρξει ρήξη.

Μια άλλη δυσκολία που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με αυτισμό είναι να μάθουν μηχανισμούς κοινωνικής συμπεριφοράς ή να ακολουθήσουν κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς που θα τα βοηθήσει στις κοινωνικές επιδράσεις και στις συναλλαγές τους.

¹¹ Rita Jordan & Stuart Powell “ Understanding and Teaching Children with Autism”

Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να τα διδάξουν από τις πιο απλές κοινωνικές δεξιότητες πχ ότι χτυπάμε την πόρτα όταν θέλουμε να μπούμε στο δωμάτιο ή στην τάξη μέχρι να μάθουν να χαιρετούν και να συνδιαλέγονται με τους συνομήλικους τους ή με ενήλικες. Θα πρέπει ακόμα να αναγνωρίζουν ότι η μάθηση αυτή απαιτεί μεγάλη γνωστική προσπάθεια από μέρος των παιδιών και μεγάλα αποθέματα υπομονής από την μεριά των γονέων και των εκπαιδευτικών.

Οι Rita Jordan & Stuart Powell ισχυρίζονται ότι η κοινωνική μάθηση στον αυτισμό αντιστοιχεί με την εκμάθηση μια δεύτερης ξένης γλώσσας σε ένα ενήλικα. αυτό συμβαίνει γιατί η νέα γνώση δεν έχει κατακτηθεί και ο εκπαιδευτικός αναγκάζεται να χρησιμοποιεί στερεοτυπικές φράσεις χωρίς να δημιουργεί νέες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το άτομο με αυτισμό να μαθαίνει κοινωνικές συμπεριφορές μέσα από στερεοτυπικές φράσεις ή πράξεις.

Η μίμηση ως διαδικασία μάθησης κοινωνικών δεξιοτήτων μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά χωρίς αυτισμό γιατί αρχικά μιμούνται τους ενήλικες ενώ ταυτόχρονα παρατηρούν και καταγράφουν πως η πράξη τους αυτή επηρεάζει κοινωνικά τους άλλους. Και ενώ στην αρχή οι πράξεις τους είναι κοινωνικά κατευθυνόμενες αργότερα μαθαίνουν να δρουν ανεξάρτητα και να επεκτείνουν τις δεξιότητες που έμαθαν μέσω της μίμησης και σε άλλες κοινωνικές συναλλαγές.

Όσοι ασχολούμαστε με παιδιά με αυτισμό γνωρίζουμε ότι τα παιδιά αυτά μπορούν να μιμούνται με ακρίβεια μία συγκεκριμένη συμπεριφορά. Μπορούν να αναπαράγουν αυτό που αντιλαμβάνονται, δεν μπορούν όμως να το επεκτείνουν και σε άλλες κοινωνικές πράξεις γιατί δεν μπορούν να αντιληφθούν πως η συγκεκριμένη ενέργεια επηρεάζει κοινωνικά τους άλλους. Για παράδειγμα τα νήπια χωρίς αυτισμό στρέφουν τις παλάμες του προς τα έξω για να ακουμπήσουν τις παλάμες του ενήλικα που τα καλεί ενώ τα νήπια με αυτισμό μιμούνται ακριβώς την κίνηση των χεριών του ενήλικα και στρέφουν τις παλάμες τους προς το μέρος του σώματός τους.

Ένα άλλο σημαντικό κομμάτι είναι στην ανάπτυξη των κοινωνικών αντιδράσεων είναι η ικανότητα να εστιάζουμε και να κατευθύνουμε την προσοχή μας. Τα παιδιά με αυτισμό όμως δεν θέλουν να μοιραστούν ούτε τα παιχνίδια τους ούτε να κατευθύνουν την προσοχή του ενήλικα εκτός αν θέλουν κάτι από αυτόν. Δηλαδή διαθέτουν ελάχιστες στρατηγικές για να συντονίσουν την προσοχή τους με εκείνη των άλλων. Αυτό επηρεάζει και τη διαδικασία της μάθησης.

Η βλεμματική επαφή που συμβάλλει στην ανάπτυξη των κοινωνικών συμπεριφορών, απουσιάζει ή είναι μικρής διάρκειας και δεν χρησιμοποιείται για επικοινωνιακούς λόγους. Έχει την τάση να κοιτάει μακριά και να μην συντονίζει το βλέμμα του με εκείνο του συνομιλητή του.

Για το λόγο αυτό από τα πρώτα στάδια της εκπαίδευσης είναι η χρήση του βλέμματος ως μέσο που τραβά την προσοχή. **Αυτό που λείπει από τον Αυτισμό δεν είναι «πώς θα κοιτάξει» αλλά πότε και γιατί θα κοιτάξει**. Τα παιχνίδια, η σωματική κίνηση είναι ένα καλό σημείο για να ξεκινήσουμε να ενεργοποιούμε ή να ενισχύουμε την βλεμματική επαφή

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ακολουθήσει το παιδί και να μιμηθεί το βλέμμα του παιδιού. Το αντικείμενο θα πρέπει να είναι κάτι που αρέσει στο παιδί για να τραβήξει την προσοχή του. Σταματάει ο εκπαιδευτικός να δείχνει το αντικείμενο και περιμένει να το βλέμμα του παιδιού να συνεχίσει να ψάχνει το παιχνίδι. Έχει παρατηρηθεί από εκπαιδευτικούς παιδιών με αυτισμό ότι αν μιμηθεί ο ενήλικας το παιδί και ακολουθήσει το βλέμμα του τότε η οπτική επαφή αυξάνεται και σιγά-σιγά εστιάζει και στον ενήλικα – εκπαιδευτή.

Οι εκπαιδευτικοί ή οι ενήλικες εκπαιδευτές θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί και θα πρέπει να εστιάζουν στο «πότε» και το «γιατί» θα πρέπει το παιδί να έχει βλεμματική επαφή, σημεία που είναι δύσκολο να διδαχθούν που με σταθερή εκπαίδευση και υπομονή μπορεί να επιτευχθούν.

Πως θα αναπτύξει σχέσεις με τους συνομηλίκους του

Οι σχέσεις των παιδιών με αυτισμό με τους συνομηλίκους τους είναι κάτι που απασχολεί την σχολική κοινότητα που φιλοξενούν παιδιά με αυτισμό στις τυπικές τάξεις. Υπάρχουν δύο απόψεις που η μία συμπληρώνει την άλλη. Από τη μία πλευρά μεταξύ των βασικών στόχων που θέτει ο εκπαιδευτικός κάθε τάξης είναι η δημιουργία σχέσεων μεταξύ των μαθητών, η εκπαίδευση σε πρωταρχικές δεξιότητες συζήτησης που παρέχουν στα παιδιά τη δυνατότητα να μπουν στην ομάδα, να μοιραστούν τις ιδέες τους και τα ενδιαφέροντά τους και να παραμείνουν στην ομάδα

Από την άλλη οι εκπαιδευτικοί συνειδητοποιούν ότι είναι δύσκολο για ένα παιδί να αποκτήσει τέτοιες δεξιότητες ειδικά αν βρίσκεται στο φάσμα του Αυτισμού.

- Για να αντιμετωπιστούν οι επιπλοκές αυτές και οι δυσκολίες χρειάζεται ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα με κανόνες οι οποίοι θα γίνουν σαφείς κατανοητοί και σεβαστοί από όλα τα παιδιά.
- Πρέπει να διδάξουμε τους κανόνες και να γίνει σαφές πόσο σημαντικό είναι η τήρησή τους. Πχ οι κανόνες ασφάλειας ή για να διατηρήσουν μία σχέση και τη θέση τους στην ομάδα θα πρέπει να μην μαρτυρούν την αταξία του φίλου τους.
- Τα παιδιά με Αυτισμό λειτουργούν καλύτερα μέσα σε ένα αυστηρά δομημένο πλαίσιο.
- Θα πρέπει να εκπαιδύσουμε τα μέλη της ομάδας της τάξης που δεν έχουν αυτισμό να είναι ανεκτικοί στις ιδιαιτερότητες των συμμαθητών τους με αυτισμό, ότι ο συμμαθητής τους έχει συναισθήματα αλλά δεν ξέρει να τα εκφράσει.
- Ο δάσκαλος πρέπει να επαγρυπνεί και όταν δει το παιδί με αυτισμό να βιώνει έντονη δυσφορία ακόμα κι αν δεν κατανοεί ο ίδιος πλήρως τι του συμβαίνει, θα πρέπει να κινητοποιήσει τους συμμαθητές του που τους έχει ήδη διδάξει «φιλική συμπεριφορά»

να πλησιάσουν το παιδί και να το ηρεμήσουν σε συνεργασία πάντα με το δάσκαλο.

- Οι μαθητές θα πρέπει να εκπαιδευτούν άμεσα και με σαφήνεια ώστε να καθορίζουν μεταξύ τους κανόνες όπως να τρώνε το κολατσιό τους πριν από την ώρα που έχει οριστεί από τον δάσκαλο, παραβιάζοντας έτσι μικρούς κανόνες κάτι που θα έχει συμφωνηθεί από τα μέλη της ομάδας. Αυτό μπορεί να παιχτεί σε παιχνίδι ρόλων καθώς επίσης μπορούμε να επινοήσουμε παρόμοια παιχνίδια «ανατροπής κανόνων» από την ομάδα. Αυτές οι «ανατροπές» είναι απαραίτητο να διδαχθούν σε παιδιά με αυτισμό ή με σύνδρομο Asperger γιατί μαθαίνουν να παίρνουν αποφάσεις και να μην ακολουθούν άκαμπτα τους κανόνες δηλαδή να γίνουν πιο ευέλικτα και να συνηθίσουν να δέχονται τα απρόοπτα και τις αλλαγές στο πρόγραμμα τους χωρίς να ξεσπών σε κρίσεις πανικού από το άγχος τους.
- Τα παιδιά με σύνδρομο Asperger μπορούν να εκπαιδευτούν πολύ καλύτερα στο να αποκτήσουν κοινωνικές δεξιότητες . Τα άτομα αυτά έχουν συνήθως φυσιολογική ή ανώτερη νοημοσύνη και επιθυμούν την επαφή και τη σχέση με άλλους ανθρώπους, αλλά δε γνωρίζουν τον τρόπο προσέγγισης, με αποτέλεσμα να πλησιάζουν τους άλλους με ακατάλληλο και ιδιόρρυθμο τρόπο. Άρα με σωστή εκπαίδευση μπορούν να τις αποκτήσουν
- Θα πρέπει να εκπαιδευτεί το παιδί με αυτισμό να μοιράζεται πράγματα αρχικά και αργότερα δραστηριότητες και συναισθήματα με τους συνομήλικους του και σιγά - σιγά να ελαττωθεί η εξάρτησή του από τους ενήλικους . Πρέπει να ωθήσουμε το παιδί να επιλέξει ένα φίλο που θα αισθάνεται σιγουριά και θα μπορεί να μοιραστεί πράγματα και δραστηριότητες. Έπειτα θα πρέπει να εκπαιδύσουμε το «φίλο» του πως θα συμπεριφερθεί στο συμμαθητή με αυτισμό, πως θα τον προσεγγίσει και να τον ενθαρρύνουμε να ανακαλύψει εκείνο θετικά στοιχεία και όμορφα πράγματα που σίγουρα έχει ο «ιδιόρρυθμος» φίλος του

Το δικαίωμα στο παιχνίδι για τα παιδιά με Αυτισμό

Στο άρθρο 31 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού κατοχυρώνεται η αναγνώριση του δικαιώματος του παιδιού στο παιχνίδι. Φυσικά περιλαμβάνει και τα παιδιά με αυτισμό. Έχουν και εκείνα το δικαίωμα στη συμμετοχή σε ομαδικά παιχνίδια ή σε ατομικά. Το παιχνίδι αποτελεί μια πολύ καλή ευκαιρία σύνδεσης της προσωπικής ανάπτυξης των παιδιών με την κοινωνική ζωή και την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων με ευάριστο τρόπο χωρίς νουθεσίες προτροπές. Επομένως αξίζει να έχει μια κεντρική θέση στο πρόγραμμα μαθημάτων όλων των τάξεων.

«Ο δάσκαλος είναι σημαντικό να γνωρίζει ότι το παιχνίδι πρέπει να έχει νόημα για το παιδί και οι δραστηριότητες πρέπει να γίνονται με ευάριστη διάθεση ενθουσιασμό και διασκεδαστικό τρόπο. Χρειάζεται να δομήσει το παιχνίδι και την δραματοποίηση με στόχο την ενθάρρυνση της δημιουργικότητας της φαντασίας και του αυθορμητισμού. Το παιδί πρέπει αν ενθαρρύνεται για να μπορέσει να εφαρμόσει τη δημιουργικότητα και τη φαντασία του στο αφήγημα» (D. Sherratt, 2002).¹²

Οι εκπαιδευτικοί που έχουν στις τάξεις τους παιδιά με αυτισμό ή που ασχολούνται στα Τμήματα Ένταξης ή σε Παράλληλη Στήριξη θα πρέπει να στοχεύουν όχι μόνο στο γνωστικό τομέα ή στην τροποποίηση της συμπεριφοράς των παιδιών αυτών αλλά προσπαθήσουν να κατανοήσουν τις ειδικές δυσκολίες που έχουν τα άτομα με αυτισμό, αλλά και τις ικανότητες τους όπως η εκπληκτική τους μνήμη ή ικανότητά τους στην σειροθέτηση αντικειμένων σχημάτων. Θα πρέπει να ανιχνεύσουν τα δυνατά σημεία του κάθε παιδιού αλλά και τις αδυναμίες και πάνω σε αυτό να δομήσουν το εξατομικευμένο πρόγραμμα. Όμως να προσπαθήσουν να τα εντάξουν στην ομάδα της τάξης και να τα βοηθήσουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων μέσα από το συμβολικό παιχνίδι και το παιχνίδι ρόλων.

¹² Γκονέλα Ελένη « Αυτισμός αίνιγμα και πραγματικότητα» Αθήνα 2006

Η διδασκαλία του συμβολικού παιχνιδιού και του παιχνιδιού ρόλων

Τα παιδιά με αυτισμό όπως έχει ήδη αναφερθεί έχουν σημαντικές ελλείψεις στο συμβολικό παιχνίδι και στο παιχνίδι ρόλων. Μελέτες πάνω σε αυτό έχουν δείξει ότι τα άτομα με αυτισμό καθώς μεγαλώνουν μπορούν να εκπαιδευτούν ώστε να αναπτύξουν ορισμένες πτυχές του συμβολικού πληθυσμού. Αυτό δεν μπορεί να γίνει χωρίς καθοδήγηση. Θα πρέπει να μάθουν στο παιδί τρόπους συμβολικού παιχνιδιού να του μάθουμε να αναγνωρίζει ότι μπορεί να παίξει με αυτό τον τρόπο και ότι αυτό θα το βοηθήσει στην ομάδα των συμμαθητών του. Αυτό που για ένα παιδί χωρίς αυτισμό κατακτάται στο δεύτερο χρόνο της ηλικίας του χωρίς να χρειάζεται ιδιαίτερη εκπαίδευση, σε ένα παιδί με αυτισμό θα χρειαστεί συστηματική και δομημένη εκπαίδευση για να μπορέσει να κατακτηθεί κάποια στιγμή μερικώς

Μερικοί εκπαιδευτικοί αναρωτιούνται αν αξίζει τον κόπο να δώσουμε βάση στην εκπαίδευση μιας τέτοιας δεξιότητας αφού δεν είναι δεξιότητα επιβίωσης όπως η αυτοεξυπηρέτηση και από την στιγμή που υπάρχουν τόσα πολλά για τα οποία πρέπει να εκπαιδεύσουμε ένα παιδί με αυτισμό. Η απάντηση είναι ότι η ανάπτυξη της δεξιότητας αυτής θα το βοηθήσει να τραβήξει την προσοχή των άλλων παιδιών, να προωθήσει την κοινωνική του αλληλεπίδραση και να το καταστήσει ικανό (ειδικά με το παιχνίδι ρόλων) να μπορέσει να κατανοήσει τους άλλους και να αναλάβει κι εκείνο αργότερα το ρόλο του μέσα στο κοινωνικό σύνολο που έχει κλιθεί να ζήσει.

Τα τρία στάδια του συμβολικού παιχνιδιού

Το πρώτο στάδιο είναι η υποκατάσταση των αντικειμένων δηλαδή πως μία μπανάνα μπορούμε να την κάνουμε μικρόφωνο ή ακουστικό τηλεφώνου. Για το παιδί με αυτισμό η μπανάνα είναι φρούτο που το τρώει. Δυσκολεύεται πολύ σε αυτό το στάδιο.

Το δεύτερο στάδιο είναι η αποδοση καταστάσεων ή ιδιοτήτων σε πρόσωπο ή αντικείμενο πχ στην μπανάνα να της προσδώσουμε την ιδιότητα του μικροφώνου ή του ακουστικού του τηλεφώνου και να ξεκινήσουμε μία συνομιλία ή ένα τραγούδι.

Το τρίτο στάδιο είναι η προσποίηση καταστάσεων πχ να αναπτύξουμε μία συνομιλία με την μητέρα του παιδιού χρησιμοποιώντας την μπανάνα ως ακουστικό.

Διδασκαλία παιχνιδιού ρόλων

Το παιχνίδι ρόλων περιλαμβάνει το λειτουργικό παιχνίδι και το συμβολικό παιχνίδι. Το λειτουργικό παιχνίδι εμφανίζεται στο τέλος του πρώτου χρόνου Είναι η στιγμή που το παιδί καταλαβαίνει την χρήση των αντικειμένων και μιμούμενο τους ενήλικες το χρησιμοποιεί με τον κατάλληλο τρόπο πχ παίρνει το κουτάλι και ταΐζει την κούκλα του ή προσποιείται ότι τρώει το ίδιο. Η δεξιότητα αυτή που είναι αυτονόητη για παιδιά χωρίς αυτισμό είναι πολύ δύσκολο να κατακτηθεί από παιδιά με αυτισμό. Αυτό γίνεται γιατί όπως έχει ήδη αναφερθεί δεν έχουν φτάσει σε επίπεδο μίμησης τέτοιο που να μπορούν να χρησιμοποιήσουν το κουτάλι ή την χτένα για δική τους χρήση ή ως μέρος παιχνιδιού. Τα παιδιά με αυτισμό για να κατακτήσουν μερικώς το λειτουργικό παιχνίδι θα πρέπει να ασκηθούν στο «το κάνω στα ψέματα» κάτι πάρα πολύ δύσκολο. Έτσι λοιπόν θα πρέπει να ενθαρρύνονται ώστε να επαναλαμβάνουν κυριολεκτικές σκηνές της καθημερινής ζωής και σταδιακά να τις επεκτείνουμε στα παιχνίδια.

Πολύ βοηθητικό στο παιχνίδι ρόλων είναι το κουκλοθέατρο. Ειδικά στο Τμήμα Ένταξης ή στο Νηπιαγωγείο μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη του συμβολικού παιχνιδιού.

Καλό είναι επίσης στις μικρές τάξεις Α&Β Δημοτικού να υπάρχει μία γωνιά συμβολικού παιχνιδιού πχ ένα μπακάλικο ή μία κουζίνα και μία γωνιά Κουκλοθέατρου. Είναι πολύ βοηθητικό για όλα τα παιδιά στην ανάπτυξη λόγου, στην ανάπτυξη της φαντασίας ή της δημιουργίας μιας ιστορίας. Είναι πολύ χρήσιμο να βάλουμε τα ίδια τα παιδιά να παίξουν με τις κούκλες του κουκλοθέατρου και να φτιάξουν την δική τους ιστορία. Για τα παιδιά με αυτισμό αυτό στην αρχή θα τα ξενίσει ή ίσως και να τα τρομάξει. Σταδιακά όμως θα περιεργαστούν τις κούκλες και θα μπορέσουν να συμμετέχουν στο παιχνίδι αυτό.

Ατομικά και ομαδικά παιχνίδια που ενδείκνυνται για παιδιά με Αυτισμό

- Τα παιδιά με Αυτισμό προτιμούν να παίζουν με πάζλ είναι ιδιαίτερα ικανά σε αυτό και μάλιστα ηρεμούν. Ενδείκνυται όταν βρίσκονται σε ένταση ή όταν έχουν άγχος να πηγαίνουν στην γωνία της χαλάρωσης και να ασχολούνται με πάζλ.
- Κατασκευαστικά παιχνίδια τύπου Lego έχουν απίστευτη υπομονή και ικανότητα στο να κατασκευάζουν τέτοια παιχνίδια. Ειδικά τα παιδιά με Asperger
- Να ταιριάζουν σχήμα και χρώμα τους αρέσει πολύ να ταυτίζουν τα βασικά σχήματα με χρώματα
- Τους αρέσουν οι σβούρες και τρελαίνονται να τις στριφογυρίζουν
- Τα παιχνίδια με συναρμολόγηση είναι από τα αγαπημένα τους παιχνίδια
- Είναι φοβερά ελκυστικό οι ηλεκτρικές παιδικές συσκευές πχ ηλεκτρική σκούπα η ηλεκτρική κουζίνα ειδικά αν έχει φωτάκια και ήχους. Μπορεί ένα τέτοιο παιχνίδι να συμπεριληφθεί στην γωνιά του συμβολικού παιχνιδιού που όπως έχει αναφερθεί καλό είναι αν υπάρχει στις μικρές τάξεις αλλά και στα Τμήματα Ένταξης.
- Η μουσική και τα μουσικοκινητικά παιχνίδια ειδικά τα ρυθμικά με την συνοδεία ταμπουρίνο και τα παιχνίδια σταματώ - ξεκινώ (βλέπε σελίδες 29 -31 του Οδηγού)
- Τους αρέσει πολύ να παίζουν κρυφτό ή κυνηγητό φυσικά προσαρμοσμένα στο επίπεδό τους.
- Τα επιτραπέζια παιχνίδια φιδάκι , γκρινιάρης είναι πολύ καλά τόσο για τα παιδιά με Asperger όσο και για τα παιδιά με αυτισμό χαμηλής λειτουργικότητας γιατί τα βοηθάει να μαθαίνουν να συνεργάζονται και να περιμένουν την σειρά τους Η δεξιότητα «περιμένω την σειρά μου» που για παιδιά χωρίς αυτισμό κατακτιέται πολύ εύκολα σε παιδιά με αυτισμό πρέπει να διδαχθεί. Τα επιτραπέζια παιχνίδια βοηθούν πολύ σε αυτό τον τομέα και στο να μάθουν να μοιράζονται με τον συμμαθητή τους

Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ακόμα και στο να βρούμε ένα πρόσωπο που θα γίνει φίλος του και θα μοιράζονται παιχνίδια και δραστηριότητες.

- Το σκάκι είναι ιδανικό για άτομα με Asperger και υψηλό δείκτη νοημοσύνης.
- Τους αρέσουν οι μπάλες ειδικά να τις χτυπούν και αυτές να αναπηδούν όμως δυσκολεύονται στα ομαδικά παιχνίδια όπως το ποδόσφαιρο γιατί δεν κατανοούν τις θέσεις και των συμπαικτών τους και δεν μπορούν να συμπορευτούν και να συνεργαστούν σε έναν αγώνα.
- Ιδιαίτερα χρήσιμο και βοηθητικό ειδικά στα Τμήματα Ένταξης είναι να υπάρχουν χάντρες μεγάλες με χοντρά σκοινιά και να βάζουμε τα παιδιά με αυτισμό να περνάνε τις χάντρες στα σκοινιά. Το παιχνίδι αυτό εκτός του ότι τα ηρεμεί είναι μία πολύ καλή άσκηση ανάπτυξης της λεπτής κινητικότητας
- Ένα άλλο παιχνίδι που τα ηρεμεί είναι τα κουνιστά αλογάκια ή τα αλογάκια με ελατήριο καθώς και οι κούνιες. Οι ρυθμικές επαναλαμβανόμενες κινήσεις , το λίκνισμα τους πάνω στα άλογα τα ηρεμεί να ξεκουράζει.
- Τέλος αφήσαμε την ενασχόληση τους με τους Η/Υ είναι ίσως το μέλλον στην εκπαίδευση των παιδιών με Αυτισμό και αναπτύσσεται στο παρακάτω κεφάλαιο.

Αυτισμός και ΤΠΕ

Μέσω υπολογιστών θα μπορούν πλέον να εκπαιδεύονται τα παιδιά με αυτισμό τόσο από τους ίδιους τους γονείς τους, όσο και από τους εκπαιδευτικούς των τυπικών τάξεων και Τμημάτων Ένταξης

Υπάρχει ένα καινοτόμο ερευνητικό έργο με τίτλο "Εκπαίδευση αυτιστικών ατόμων με τη χρήση νέων τεχνολογιών" που υλοποιήθηκε από τη Μονάδα Ακοής - Ομιλίας (Διαταραχών Επικοινωνίας) της Ω.Ρ.Λ. Κλινικής του Νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ, και το Εργαστήριο Ιατρικής Πληροφορικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Στόχος του έργου είναι η υποστήριξη των παιδιών με αυτισμό, των γονέων τους και των εκπαιδευτών, με τη χρήση ενός ανθρωπόμορφου ειδώλου (avatar) που συμβάλει στη βελτίωση της αναπτυξιακής διαδικασίας του αυτιστικού παιδιού (επικοινωνία, γνωστική απόδοση, κοινωνική αλληλεπίδραση, συμπεριφορικές δεξιότητες, και συμπεριφορικά προβλήματα), καθώς ο εγκέφαλος παιδιών αυτών λειτουργεί καλύτερα με την τεχνολογία παρά με τους ανθρώπους, με απώτερο στόχο το άτομο με αυτισμό να μπορεί να ζήσει μία καλύτερη ζωή .

Σύμφωνα με το ερευνητικό έργο, ένα ανθρωπόμορφο είδωλο (avatar) θα εμφανίζεται στην οθόνη του υπολογιστή, θα επικοινωνεί με το άτομο με αυτισμό, θα το εκπαιδεύει σε θέματα αυτονομίας και αυτοεξυπηρέτησης (π.χ. πώς να πλύνει τα χέρια του, πώς να φτιάξει ένα σάντουιτς, πώς να κάνει μπάνιο, πώς να χτενιστεί, πώς να βάλει χυμό και να πιει κ.ά.), σε θέματα κοινωνικών δεξιοτήτων (σούπερ μάρκετ, λεωφορείο, γιατρός), σε θέματα χρόνου (χθες, σήμερα, αύριο), χώρου (πάνω, κάτω) καθώς και σε θέματα συντονισμού και χρήσης της κίνησης του σώματος. Η πρόοδος και η εξέλιξη της πορείας του παιδιού θα καταγράφονται σε αρχείο ώστε να συμβάλλουν στην πορεία της εκπαίδευσης.

Πρόκειται για ένα εύκολο και λειτουργικό εργαλείο προσαρμοσμένο στις ανάγκες της κάθε οικογένειας με παιδί στο φάσμα, που θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στο σπίτι, από τους ίδιους τους γονείς, όπως επισημαίνει η υπεύθυνη του έργου, αναπληρώτρια καθηγήτρια Ιατρικής Σχολής του ΑΠΘ, Μαγδαληνή Χίτογλου-Αντωνιάδου. Το άτομο με αυτισμό θα κάθεται μπροστά στην οθόνη του υπολογιστή και θα επικοινωνεί με αυτό το είδωλο, το πρόσωπο του οποίου μπορεί να έχει οικεία όψη ή ακόμα και φωνή συγγενικού του προσώπου.

Το avatar θα μπορεί να πάρει στεναχωρημένες ή χαρούμενες εκφράσεις ανάλογα με το αν πέτυχε ή δεν πέτυχε η εκπαίδευση. Στο πρόγραμμα θα μπορεί να λειτουργεί και με συναισθηματική φωνή, η χροιά της οποίας θα ακούγεται χαρούμενη ή λυπημένη, ανάλογα με το αποτέλεσμα της ανταπόκρισης. Αυτό αποτελεί μία καινοτόμο μέθοδο καθώς στα αυτιστικά άτομα υπάρχει έλλειμμα συναισθηματικής απόκρισης - δεν μπορούν να κατανοήσουν εάν κάποιος είναι χαρούμενος ή λυπημένος και αντιστρόφως δεν μπορούν να εκφράσουν χαρά ή λύπη. Το avatar θα μπορεί να βοηθήσει δηλαδή να αναγνωρίζει τα συναισθήματα του και τη επίδραση έχει στους άλλους, βλέποντας το πρόσωπο στην οθόνη του Η/Υ αν είναι λυπημένο ή χαρούμενο κι έτσι να αντιλαμβάνεται την επίδραση της πράξης του ή αν έκανε κάτι σωστά ή λάθος.

Στο πλαίσιο του έργου, υπήρξε συνεργασία με το εκπαιδευτικό προσωπικό της Μονάδας Αυτιστικού Ατόμου "Ελπίδα" (Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης) όπου μελετήθηκαν ο γνωστικός, κοινωνικός και συναισθηματικός τομέας των ατόμων με αυτισμό, η εκπαίδευση όπως αυτή γίνεται στην καθημερινή πράξη και προσδιορίστηκαν οι παιδαγωγικές απαιτήσεις.¹³

¹³ www.ekt.gr, με πληροφορίες από Εργαστήριο Ιατρικής Πληροφορικής ΑΠΘ

Ακόμη ο Η/Υ μπορεί χρησιμοποιηθεί ως μέσο επικοινωνίας σε παιδιά με αυτισμό χωρίς λόγο με εξαιρετική επιτυχία. Στην Αμερική άτομα με αυτισμό κυκλοφορούν με το φορητό υπολογιστή τους και γράφοντας επικοινωνούν με τους άλλους χωρίς τη χρήση προφορικού λόγου. Μερικοί εκπαιδευτές γονείς ή και εκπαιδευτικοί σε Ειδικά Σχολεία το εφαρμόζουν σε παιδιά χωρίς λόγο και έχουν καταφέρει όχι μόνο να επικοινωνήσουν με τα παιδιά αυτά αλλά και να εκπαιδευτούν.

Τα άτομα με αυτισμό φαίνεται να εστιάζουν σε μεμονωμένα αντικείμενα και να τα βλέπουν ξέχωρα από το χώρο στον οποίο βρίσκονται αυτά. Είναι σαν να είναι σε μία σήραγγα και να βλέπουν μόνο της έξοδο αυτής.

Για το λόγο αυτό οι υπολογιστές είναι ένα ιδανικό μέσο για να μπει κανείς στον μυστηριώδη κόσμο του Αυτισμού γιατί επιτρέπουν την αλληλεπίδραση, Το παιδί με αυτισμό μπορεί να εστιάσει αδιαφορώντας για τα εξωτερικά γεγονότα που μπορούν εύκολα να αγνοηθούν σε μια οθόνη υπολογιστή, καθώς η περιοχή συγκέντρωσης περιορίζεται από τα όρια της οθόνης. Η μικρή περιοχή εστίασης μπορεί να εξηγήσει το γιατί τα άτομα με αυτισμό μπορούν να λάβουν περισσότερα ερεθίσματα και περισσότερες γνώσεις από οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο διδασκαλίας.

Για την εκπαίδευση του μαθητή με αυτισμό είναι πιθανό να γίνουν προσαρμογές των υπολογιστών να χρησιμοποιηθούν κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα προσαρμοσμένα στις ανάγκες του κάθε παιδιού. Μπορεί να απαιτηθούν κάποιες προσαρμογές για μερικά παιδιά: α) μείωση του ήχου, γιατί έχουν ευαίσθητη ακοή β) μείωση των στοιχείων της οθόνης για να μπορούν να εστιάσουν σε αυτό που θέλουμε να τους διδάξουμε γ) οθόνη αφής για τα παιδιά που θέλουμε να δουλέψουμε την λεπτή κινητικότητα δ) «ποντίκια» μεγαλύτερα σε μέγεθος από το συνηθισμένο, για να τα χειρίζονται καλύτερα ε) εξωτερικούς μεγάλους διακόπτες και στ) ρυθμίσεις στο λειτουργικό σύστημα του υπολογιστή (π.χ. ο εκπαιδευτικός να μπορεί να ρυθμίσει

τον υπολογιστή ώστε να μην χρειάζεται διπλό αλλά μονό «κλικ» για να ανοίγουν τα προγράμματα).

Για τη διδασκαλία χειρισμού του υπολογιστή ο εκπαιδευτικός πρέπει, όσο το δυνατόν, να χρησιμοποιήσει υλικό με από χαρτί ή από φελισόλ αυθεντικοποιημένα αρχικά, επιλέγοντας δραστηριότητες που υλοποιούνται πρώτα στον χώρο της τάξης και μετά εμφανίζονται στην οθόνη του υπολογιστή. Αυτό θα βοηθήσει το μαθητή με αυτισμό να συνδέσει αυτό που βλέπει στην οθόνη του υπολογιστή με αυτό που είχε επεξεργαστεί στην τάξη, (αυτό που έχει πιάσει που έχει μυρίσει ή που έχει γευθεί) Αυτό είναι πολύ σημαντικό για τα παιδιά αυτά γιατί όπως είπαμε δεν βλέπουν πίσω από την εικόνα

Οι οδηγίες για να χρησιμοποιεί τα προγράμματα θα πρέπει να είναι οπτικοποιημένες, να είναι συνδεδεμένες για να μην τις χάνει ή να είναι σε πίνακα σε σημείο που να βρίσκονται στο οπτικό πεδίο του μαθητή έτσι ώστε να είναι εύκολο να τις βρει κάθε φορά που θα τις αναζητήσει.

Οι δραστηριότητες που θα σχεδιάσει ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να είναι κοντά στα ενδιαφέροντα του κάθε μαθητή πόσο μάλλον αν ο μαθητής έχει αυτισμό. Στόχος των δραστηριοτήτων θα πρέπει να είναι η γενίκευση των αποκτημένων γνώσεων και σιγά – σιγά να αυξάνεται ο βαθμός δυσκολίες και αν το παιδί έχει τη δυνατότητα να λύνει ασκήσεις που εμπεριέχουν προβληματισμό. (Maddock, 1997).

Τέχνασμα παρακώλυσης ενεργειών (sabotage): Για παράδειγμα, ο μαθητής που έχει γνωρίσει τα εργαλεία του ηλεκτρονικού υπολογιστή και τη λειτουργία τους, κάθεται μπροστά στον υπολογιστή, πατάει το κουμπί εκκίνησης αλλά όταν ξεκινά η λειτουργία του διαπιστώνει ότι η οθόνη εξακολουθεί να είναι σκοτεινή και δεν λειτουργεί. Αυτό μπορεί να δημιουργήσει άγχος για το παιδί και να αρχίσει να φωνάζει. Την στιγμή αυτή είναι που πρέπει να παρέμβει ο εκπαιδευτικός να καθησυχάσει το μαθητή και να του εξηγήσει τις επόμενες κινήσεις του. Έπειτα λύσει το πρόβλημα ή αν δεν το λύσει άμεσα να δώσει στο παιδί εναλλακτική

δραστηριότητα πχ ένα παζλ για να μειώσουμε το άγχος και τις αντιδράσεις των παιδιών.

Αυτό που θα πρέπει να προσέξει τόσο ο εκπαιδευτικός όσο και οι γονείς είναι να φροντίσει ώστε η ενασχόληση του παιδιού με τον υπολογιστή να μην μετατραπεί σε μία εμμονή, κάτι που είναι πολύ πιθανόν. Ο Η/Υ θα πρέπει να είναι εργαλείο και όχι αντικείμενο προσκόλλησης

Για τον σκοπό αυτό θα πρέπει να έχει σαφή χρονικά περιθώρια και εναλλαγή σειράς στη χρήση από άλλους μαθητές αν πρόκειται για το σχολικό πλαίσιο ή με άλλες δραστηριότητες αν πρόκειται για το οικογενειακό περιβάλλον. Ο υπολογιστής θα πρέπει να χρησιμοποιείται από το δάσκαλο ως επιβράβευση μιας προσπάθειας, ως κίνητρο για να κάνει μια εργασία ή ως μέσο για να χαλαρώσει αν βρίσκεται σε ένταση. Πάντα όμως η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή θα πρέπει να γίνεται με αυστηρά χρονικά όρια και πάντα σε δομημένο πλαίσιο όπως όλη η εκπαιδευτική διαδικασία των παιδιών με αυτισμό.

47

Ακόμα η εξοικείωση με τον Η/Υ μπορεί πέρα από ψυχαγωγικούς λόγους να χρησιμοποιηθεί και ως ένα προστάδιο για μελλοντική επαγγελματική ενασχόληση των ατόμων με αυτισμό, ειδικά των ατόμων με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας.

Συνοψίζοντας θα πρέπει να πούμε ότι θα πρέπει να αξιοποιήσουμε όλες τις δυνατότητες των μαθητών μας και να τους ωθήσουμε σε δράσεις και δραστηριότητες που θα τους οδηγήσει στην επαγγελματική αποκατάσταση τους και στην αυτονόμησή τους.

Επισκόπηση των μέχρι σήμερα ερευνών

Σε γενικές γραμμές, όλη η διεθνής βιβλιογραφία υποστηρίζει την άποψη ότι η εκπαίδευση με την βοήθεια υπολογιστή δίνει κίνητρα στους μαθητές με αυτισμό, εγείρει τον ενθουσιασμό τους, τους ηρεμεί και κινητοποιεί γνωστικά περισσότερο από κάθε άλλη μορφή διδασκαλίας. Με αυτό τον τρόπο έχουμε λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς, μειώνονται τα επίπεδα άγχους και γίνεται πιο αποτελεσματική εκμάθηση γνωστικών αντικειμένων, αλλά και η μάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων.

Πιο συγκεκριμένα, σε μελέτη που εξέτασε την επίδραση των υπολογιστών στην απόκτηση λεξιλογίου μικρών παιδιών με αυτισμό (Moore & Culvert, 2000), συγκρίθηκαν ένα συμπεριφοριστικό πρόγραμμα και ένα εκπαιδευτικό λογισμικό, με κριτήρια την προσοχή, την κινητοποίηση και την εκμάθηση λέξεων από τα παιδιά. Προέκυψε ότι τα παιδιά ήταν πιο προσεκτικά, πιο κινητοποιημένα και έμαθαν περισσότερες λέξεις με τον υπολογιστή. Παρόμοια μελέτη που σύγκρινε την εκμάθηση ανάγνωσης, με βιβλίο και με υπολογιστή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά με αυτισμό περνούσαν περισσότερο χρόνο διαβάζοντας το υλικό του μαθήματος και αντιδρούσαν λιγότερο στην χρήση του, όταν αυτό ήταν στον υπολογιστή (Williams et al., 2002).

Επίσης, δύο ακόμα μελέτες (Bernard-Opitz et al., 1990 ; Chen & Bernard-Opitz, 1993) έδειξαν αύξηση του ενθουσιασμού των μαθητών όταν το μάθημα γινόταν με την βοήθεια υπολογιστή, βελτίωση των προβλημάτων συμπεριφοράς, βελτίωση της βλεμματικής επαφής και περιορισμός της ηχολαλίας. Αυτό βοηθάει στην βελτίωση της αυθόρμητης επικοινωνίας και στην καλύτερη εκμάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων. Στην ίδια άποψη συναινεί και η μελέτη αξιολόγησης εκπαιδευτικού λογισμικού (Whalen et al., 2006) όπου επιπλέον παρατηρήθηκε ότι οι συμμετέχοντες με αυτισμό χρησιμοποίησαν πιο

πολλές αυθόρμητες χειρονομίες και λεκτικές αιτήσεις για βοήθεια κατά την διδασκαλία με υπολογιστή, σε σχέση με την παραδοσιακή διδασκαλία.

Τέλος, σε κάποιες από τις μελέτες επισημαίνεται ότι οι υπολογιστές έχουν θετική επίδραση σε πολλούς τομείς, αλλά δεν οδηγούν σε αύξηση του ρυθμού της εκμάθησης (Chen & Bernard-Ortiz, 1993) κι ότι σύμφωνα με πειράματα που έγιναν σε παιδιά με βαριές μορφές αυτισμού (Russo et al., 1978) το μάθημα πραγματοποιούνταν μόνο αν ο δάσκαλος ήταν χειριστής του μηχανήματος εκμάθησης, ενώ σε κάθε άλλη περίπτωση, οι μαθητές διέκοπταν την δραστηριότητα.

Όλες οι έρευνες έχουν επικεντρωθεί στο πόσο οι Η/Υ βοηθάνε τα παιδιά με αυτισμό στην ανάγνωση, τα μαθηματικά, την ορθογραφία όμως οι Η/Υ μπορούν να είναι ένας πολύ καλός βοηθός στην επικοινωνία και στην απόκτηση των κοινωνικών δεξιοτήτων και σαν τέτοιο εργαλείο πρέπει να το δούμε πρώτιστα και μετά ως εργαλείο βελτίωσης των επιδόσεων των μαθητών στα γνωστικά αντικείμενα.

Εκπαιδευτική παρέμβαση

Τα άτομα με αυτισμό μαθαίνουν και εξελίσσονται σε όλη την ζωή τους. Περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ομάδα ατόμων με αναπηρία τη εκπαίδευση είναι απαραίτητη και θα πρέπει να είναι διαρκής καθόλη την της ζωής τους . Αυτό που για τους άλλους φαντάζει αυτονόητο για τα άτομα με αυτισμό δεν είναι. Για όλα πρέπει να εκπαιδευτούν . Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να τους παρέχουν την εκπαίδευση εκείνη που θα τους μάθει να διαχειρίζονται μόνα τους την ζωή τους – δηλαδή να αυτονομηθούν και από την άλλη θα πρέπει να βρουν εναλλακτικούς τρόπους για να απασχολούνται τον ελεύθερο χρόνο τους δημιουργικά και ευχάριστα.

Η επιτυχημένη εκπαιδευτική παρέμβαση είναι συνισταμένη πολλών παραγόντων και σίγουρα χρειάζεται την συνεργασία γονέων και ειδικών Γονέων γιατί είναι εκείνοι που ξέρουν το παιδί τους καλύτερα από τον καθένα καθώς επίσης τις οικογενειακές και προσωπικές τους ανάγκες.

Οι ειδικοί είναι αυτοί που θα εκπαιδεύσουν τους γονείς και θα καταρτίσουν ένα στοχευμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα Για να γίνει αυτό θα πρέπει να γνωρίζουν πολύ καλά τη διαταραχή του παιδιού να έχουν με σεβασμό στους γονείς , να έχουν υπομονή, να είναι πολύ καλά εκπαιδευμένοι και να διαθέτουν επαγγελματισμό και αυτογνωσία.

Το πρόγραμμα θα πρέπει να είναι δομημένο και όταν λέμε δομημένο

Για να καταρτίσουν ένα στοχευμένο πρόγραμμα παρέμβασης θα πρέπει να έχει τις παρακάτω βασικές αρχές :

- Η εκπαίδευση θα πρέπει να είναι δομημένη για να μειώσουμε το άγχος των παιδιών
- Χρησιμοποιούμε οπτικό υλικό για να δώσουμε οδηγίες
- Το πρόγραμμα που θα καταρτιστεί θα πρέπει να εφαρμόζεται απaráκλητα τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι.

Σημεία πλοηγοί στην εκπαιδευτική μας διαδικασία

- Για να είναι αποτελεσματική η εκπαιδευτική μας παρέμβαση θα πρέπει να δομηθεί στα δυνατά σημεία του κάθε παιδιού με αυτισμό.
- Στηριζόμαστε στις εμμονές τους και τις χρησιμοποιούμε π.χ ως επιβράβευση όταν υλοποιήσουν την εργασία που τους έχει ανατεθεί.
- Χρησιμοποιούμε την ηχολαλία για να χτίσουμε τον προφορικό λόγο.
- Τα παιδιά με αυτισμό φαίνεται να εστιάζουν σε μία λεπτομέρεια και όχι στο γενικότερο νόημα . Σκέφτονται και μαθαίνουν μέσα από την λεπτομέρεια. Η ιδιαιτερότητά τους αυτή μπορεί αν αξιοποιηθεί έτσι ώστε μέσω της λεπτομέρειας να τους εγείρουμε το ενδιαφέρον για τα πράγματα που τα παραβάλλουν.
- Δεν θα πρέπει να απογοητευόμαστε από τα πισωγυρίσματα που συχνά έχουν τα παιδιά με αυτισμό. Θα πρέπει να ακολουθούμε πάλι από την αρχή το δομημένο εκπαιδευτικό μας πρόγραμμα γιατί ξαφνικά μπορεί να κάνουν βήματα προς τα εμπρός και να αναδυθούν όλα αυτά που τους έχουμε διδάξει.
- Οι ερωτήσεις και γενικά οι οδηγίες που δίνουμε θα πρέπει να είναι λιτές , όχι πολλές λέξεις γιατί χάνονται και δεν εστιάζουν σε αυτό που τους λέμε ή τους ρωτάμε Για παράδειγμα η ερώτηση « Γιώργο θέλεις να σου δώσω αυτή τη σοκολάτα γάλακτος που την πήρα από την κυρία Μαρία» είναι τεράστια δίνει πολλές λεπτομέρειες που μπορεί να αποδιοργανώσει τη σκέψη του και να μην επικεντρωθεί στο ερώτημα Θα ήταν καλύτερα να εκφραστεί η ερώτηση ως εξής : « Θέλεις σοκολάτα» ή « Να η σοκολάτα σου»
- Η συνηθισμένη απάντηση των παιδιών με αυτισμό είναι το «Όχι» Για το λόγο αυτό θα πρέπει να παρουμε εμείς την απόφαση αντί για εκείνο είναι καλύτερο για το παιδί (Wing 2000)
- Πρέπει να λάβουμε υπόψιν μας ότι τα παιδιά δεν είναι κάθε μέρα το ίδιο. Άλλοτε είναι πιο ήρεμα άλλοτε είναι ταραγμένα Ακόμα και κατά την διάρκεια της ημέρας έχουν αυξομειώσεις διάθεσης και

θα πρέπει να προσαρμόσουμε τη διδασκαλία μας ανάλογα με την θυμική τους διάθεση

- Το πρωί είναι ο καλύτερος χρόνος για να ενεργοποιήσουμε την μαθησιακή διαδικασία . Το μεσημέρι πρέπει να κάνουν πράγματα και το βράδυ είναι καλός χρόνος για μουσικοθεραπεία.
- Προειδοποιούμε πάντα για κάθε αλλαγή και ανατροπή του προγράμματος
- Δημιουργούμε σχέσεις εμπιστοσύνης με το παιδί
- Καλό είναι να υπάρχουν σταθερά πρόσωπα (εκπαιδευτικοί γιατί αυτό δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας στο παιδί με αυτισμό.
- Δεν αλλάζουμε το περιβάλλον έπιπλα , ζωγραφιές, κλπ γιατί αποδιοργανώνονται και θέλουν χρόνο για να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον
- Σεβόμαστε τις ανάγκες του παιδιού με αυτισμό αν παρατηρήσουμε σημάδια κόπωσης.
- Προσελκύουμε την προσοχή του
- Αυξάνουμε σταδιακά την σωματική του άσκηση.
- Οι ιδέες οι γνώσεις πρέπει να προσαρμόζονται στο παιδί.
- Όλα πρέπει να διδαχθούν : το στρώσιμο του κρεβατιού, την ώρα που θα πάει για ύπνο, το πλύσιμο των δοντιών από τις πιο μικρές μέχρι τις πιο μεγάλες
- Ο Ελεύθερος χρόνος είναι μια ευχάριστη νότα για όλα τα παιδιά εκτός από τα παιδιά με αυτισμό γιατί τους προκαλεί άγχος το να μην έχουν τίποτα να κάνουν. Θα πρέπει να ξέρουν πάντα τι θα κάνουν, να υπάρχουν δηλαδή δομημένες δραστηριότητες με σαφείς οπτικοποιημένες οδηγίες Όταν γίνουν και αυτές «ρουτίνα» τότε θα περιοριστούν οι «εμμοτικές» δραστηριότητες (στριφογύρισμα αντικειμένων) και θα αναπτυχθεί η δημιουργικότητά τους

Βασικές αρχές μιας πετυχημένης εκπαιδευτικής παρέμβασης

1. Ενημερωνόμαστε για την διαταραχή, για τα δυνατά και τα αδύνατα του παιδιού.
2. Μαθαίνουμε για τα ενδιαφέροντα του παιδιού.
3. Ακολουθούμε πάντα δομημένο πρόγραμμα
4. Υλοποιούμε το πρόγραμμα βήμα – βήμα.
5. Χρησιμοποιούμε λιτό και σύντομα λόγο
6. Αποφεύγουμε αφηρημένες έννοιες
7. Διδάσκουμε το δείξιμο στο μαθητή
8. Επιβραβεύουμε την κάθε σωστή ενέργεια χωρίς υπερβολή
9. Μιλάμε λίγο και επικοινωνούμε με εικόνες.

Το πρόγραμμα παρέμβασης και εκπαίδευσης θα πρέπει να περιλαμβάνει ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της ανάπτυξης του παιδιού , συναισθηματικό, κοινωνικό , γνωστικό , προσωπική υγιεινή , σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

Θα πρέπει να προσέξουμε αν το παιδί είναι σε κατάσταση άγχους πρώτα πρέπει να αφιερώσουμε χρόνο να το ηρεμήσουμε και μετά να ξεκινήσουμε το πρόγραμμα.

Ένα πρόγραμμα με οπτικοποιημένες οδηγίες είναι το πρόγραμμα TEACCH. (Treatment and Education of Autistic and Communication Handicapped Children - Θεραπεία και Εκπαίδευση Παιδιών με Αυτισμό και Διαταραχές Επικοινωνίας).

Το πρόγραμμα TEACCH δημιουργήθηκε από τους Eric Schopler και Gary Mesibon την δεκαετία του '70 και έχει δυο ψυχοεκπαιδευτικά χαρακτηριστικά, την εξατομικευμένη εκπαίδευση και την δημιουργία ενός καλά δομημένου περιβάλλοντος. Είναι έτσι σχεδιασμένο ώστε να βοηθήσει τα άτομα που εξαιτίας του αυτισμού έχουν δυσκολίες στην επικοινωνία, την κοινωνική συναναστροφή, στις γνωστικές δεξιότητες και την συμπεριφορά.

Κύριος σκοπός του προγράμματος TEACCH είναι να βοηθήσει το άτομο με αυτισμό να αναπτύξει δεξιότητες που θα το βοηθήσουν

στην ανεξάρτητη – όσο είναι δυνατόν –ζωή του και γι' αυτό το λόγο βασίζεται στην «κουλτούρα» του αυτισμού χρησιμοποιώντας τη δομημένη διδασκαλία. Έτσι το πρόγραμμα TEACCH επικεντρώνεται στο πώς τα άτομα με αυτισμό σκέφτονται, μαθαίνουν και κατανοούν ώστε να προσαρμόζονται καλύτερα στις ανάγκες τους.

Επίσης το πρόγραμμα TEACCH έχει ακρογωνιαίο λίθο την στενή συνεργασία του εκπαιδευτή με τους γονείς του ατόμου με αυτισμό και την ανταλλαγή πληροφοριών. Με αυτό τον τρόπο η γνώση και οι ικανότητες του εκπαιδευτή προσαρμόζονται στα χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου, με την βοήθεια των πληροφοριών που δίνουν οι γονείς.

Το TEACCH διαχειρίζεται το περιβάλλον του ατόμου χρησιμοποιώντας τη δομημένη διδασκαλία και υποστηρίζει συνεχώς το άτομο με σκοπό να γίνει ενεργό μέλος στην κοινωνία. Πολλά παιδιά με αυτισμό δεν μιλάνε. Στο σχολείο ο δάσκαλος χρησιμοποιεί κάρτες, η κάθε μια από τις οποίες συμβολίζει μια λέξη ή ακόμα και μια σύντομη φράση. Έτσι τα παιδιά αυτό μαθαίνουν οπτικά να κάνουν προτάσεις.

Στο σχολείο ο δάσκαλος οργανώνει το ημερήσιο πρόγραμμα. Πάντα πρέπει να γίνεται προγραμματισμός του μαθήματος. Το ημερήσιο πρόγραμμα λύνει πολλά προβλήματα, αρκεί και στο σπίτι να υπάρχει συντονισμός. Μία καλή ιδέα είναι να διατηρείται ένα τετράδιο επικοινωνίας. Στο βασικό πρόγραμμα της εκπαίδευσης εντάσσουμε την εκμάθηση της αυτοεξυπηρέτησης των παιδιών (π.χ. ντύσιμο).

Επίσης σημαντικό είναι να γράφουμε το ιστορικό του κάθε παιδιού (ηλικία, πώς διαπιστώθηκε ο αυτισμός, ιατρικό ιστορικό). Η οικογένεια είναι αυτή που μας δίνει το ιατρικό ιστορικό του παιδιού. Επιπλέον ο δάσκαλος καταγράφει την εκπαιδευτική παρέμβαση και τις δραστηριότητες που ο μαθητής ακολουθεί. Επιπλέον καταγράφει τα προβλήματα που παρατηρεί στον προφορικό λόγο (εάν καταλαβαίνει το παιδί, εάν επαναλαμβάνει,

πώς μιλάει, εάν ακούει εάν λέει τα ονόματα των συμμαθητών του, εάν εκφράζεται). Έτσι ο δάσκαλος παρακολουθεί σε ποιο επίπεδο βρίσκεται ο μαθητής και ανάλογα καταρτίζει το ημερήσιο πρόγραμμα. Το ανάλογο πράττουμε και για τα μαθηματικά, όπου μπορούμε να διαπιστώσουμε εάν ο μαθητής έχει κατακτήσει τις βασικές έννοιες εάν έχει οπτικοκινητικές δεξιότητες κλπ.

Υπάρχουν και άλλες μέθοδοι – προγράμματα διδασκαλίας όπως

ABA - Lovaas Άρπα - Λόβας Το πρόγραμμα αποτελεί μία ευρέως διαδεδομένη πρώιμη εντατική παρέμβαση σε παιδιά με αυτισμό. Από αυστηρά ατομικό, αρχικά, στοχεύει στη γενίκευση των γνώσεων με τη βοήθεια των γονέων ενώ αργότερα συνεχίζεται στο σχολείο. Ενδείκνυται για παιδιά χωρίς λόγο.

EarlyBird Έρλυ-Μπερντ Πρόγραμμα με στόχο να βοηθήσει τους γονείς να κατανοήσουν τον αυτισμό του παιδιού τους, να δομήσουν την αλληλεπίδραση μαζί του, να χρησιμοποιήσουν στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων και έτσι να επανακτήσουν τον έλεγχο. Γιατί όπως έχει αναφερθεί θα πρέπει να είναι η συστημική προσέγγιση του Αυτισμού.

PECS ΠΕΚΣ Πρόγραμμα επικοινωνίας, που επιτρέπει σε παιδιά και ενήλικες με διαταραχές του αυτιστικού φάσματος και άλλες διαταραχές επικοινωνίας χωρίς λειτουργικό ή κοινωνικά αποδεκτό λόγο, πολύ καλό για να αρχίσουν να επικοινωνούν

Son-Rise Σον Ράιζ Το πρόγραμμα προσφέρει εκπαιδευτικές τεχνικές, στρατηγικές και αρχές για το σχεδιασμό, την εφαρμογή και τη διατήρηση ενός προγράμματος ενθαρρυντικού, πολύ ενεργητικού εξατομικευμένου, με έδρα το σπίτι και έχοντας ως κέντρο το παιδί.

Αντί επιλόγου

Η εκπαίδευση των παιδιών με αυτισμό είναι αναφαίρετο δικαίωμά τους όπως και όλων φυσικά των παιδιών. Όταν το 1965 ο Stanley Segal έλεγε ότι «κανένα παιδί δεν είναι μη εκπαιδεύσιμο» έγινε προάγγελος μιας αλλαγής που ακολούθησε και έδινε το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Σιγά σιγά τα παιδιά με αυτισμό έβγαιναν από τα ιδρύματα διεκδικώντας μια θέση στην κοινωνία μία θέση στην εκπαίδευση

Αρχίσαμε να έχουμε τα πρώτα Αναλυτικά Προγράμματα , να γίνονται παρατηρήσεις μελέτες και έρευνες για να ριχθεί λίγο φως στο μυστήριο του Αυτισμού.

Στην πορεία με την αποδοχή του Αυτισμού προέκυψε η ανάγκη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε προγράμματα εκπαίδευσης και τεχνικές διδασκαλίας σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Άρχισαν να κυκλοφορούν εξατομικευμένα προγράμματα για αυτισμό. Όμως ένα συγκεκριμένο εξειδικευμένο πρόγραμμα δεν είναι κατάλληλο με ένα κοινό συγκεκριμένο πρόγραμμα μαθημάτων όπως το Εθνικό Αναλυτικό Πρόγραμμα. Όμως για την επιλογή, την εφαρμογή και την υλοποίηση κάθε εξατομικευμένου προγράμματος εκπαίδευσης για άτομα με αυτισμό ή για κάθε πρόγραμμα παρέμβασης θα πρέπει να λαμβάνονται οι παρακάτω παράμετροι:

- Οι ατομικές διαφορές του παιδιού με Αυτισμού
- Το είδος της Διαταραχής
- Η προσωπικότητα και το επίπεδο ενημέρωσης του/της εκπαιδευτικού γύρω από τα θέματα του Αυτισμού.
- Η οικογένεια

Αυτό που θα πρέπει να γίνει σαφές είναι ότι κάθε παιδί με Αυτισμό είναι μοναδική και ανεπανάληπτη περίπτωση Ο Οδηγός αυτός ευελπιστεί να γίνει ένα εργαλείο στα χέρια του κάθε εκπαιδευτικού και εφαλτήριο για να δημιουργήσει τις δικές του εκπαιδευτικές παρεμβάσεις και να τις προσαρμόσει στις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή του με Αυτισμό.

Βιβλιογραφία

1. Autism Society of North Carolina 1997. Εισαγωγή στον Αυτισμό Αθήνα ΕΕΠΑΑ
2. Uta Frith “ Autism explaining an enigma” 1992 Basil Blackwell Oxford UK & Cambridge “USA.
3. Rita Jordan & Stuart Powell 2000, «Κατανόηση και διδασκαλία των παιδιών με Αυτισμό Αθήνα ΕΕΠΑΑ
4. Val Cumine Julia Leach & Gill Stevenson Asperger Syndrome 1998.
5. Faherty Catharine 2003 «Τι σημαίνει για μένα?» μετάφραση Βάγια Παπαγεωργίου Αθήνα.
6. Αντωνιάδου - Χιτόγλου 2003. «Αυτισμός Ελπίδα» Θεσσαλονίκη
7. Βοσνιάδου Στέλλα 1996 « Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας» Α τόμος. Αθήνα : Gutenberg.
8. Joseph Machlis “1996 Η απόλαυση της Μουσικής» Αθήνα.
9. Randall Mcclellan 1991 “The Healing Forces of Music” by Element, Inc Rockpot USA
10. Γενά Αγγελική 2002. «Αυτισμός και ΔΑΔ Αξιολόγηση – Διάγνωση _ Αντιμετώπιση» Αθήνα
11. Γκονέλα Ελένη 2006. «Αυτισμός Αίνιγμα και Πραγματικότητα» Αθήνα Οδυσσεάς
12. Ζώνιου Σιδέρη 1996, «Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους» Αθήνα Ελληνικά Γράμματα.
13. Κατσούγκρη Αναστασία 2011, «Ρυθμός και αίσθηση του χρόνου σε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες» Αθήνα Εκδόσεις Γρηγόρης
14. Κοντάκος - Πολεμικός 2000. «Η μη λεκτική επικοινωνία στο Νηπιαγωγείο» Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
15. Νότας Στέργιος « Το παζλ του Αυτισμού» Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου 9-13 Μαΐου 2003.

16. Παπούδη Δέσποινα 2001 « Παιδικός Αυτισμός : Αποτυχία Ανάπτυξης του Συμβολικού Παιχνιδιού ;» Ηράκλειο : Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Πανεπιστημίου Κρήτης .

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΙΣΜΟΣ ή ΔΙΧΥΤΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ?.....	5
Διαγνωστικά κριτήρια.....	8
ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ASPERGER.....	10
ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΥ.....	15
ΣΗΜΑΔΙΑ ΑΥΤΙΣΜΟΥ	19
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ	24
ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ.....	27
Η Δύναμη της Μουσικής στον Αυτισμό	29
Τρόποι ενίσχυσης της κοινωνικής ανάπτυξης	32
Πως θα αναπτύξει σχέσεις με τους συνομηλίκους του	35
Το δικαίωμα στο παιχνίδι για τα παιδιά με Αυτισμό.....	37
Στο άρθρο 31 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού κατοχυρώνεται η αναγνώριση του δικαιώματος του παιδιού στο παιχνίδι . Φυσικά περιλαμβάνει και τα παιδιά με αυτισμό. Έχουν και εκείνα το δικαίωμα στη συμμετοχή σε ομαδικά παιχνίδια ή σε ατομικά.....	37
Η διδασκαλία του συμβολικού παιχνιδιού και του παιχνιδιού ρόλων	38
Τα τρία στάδια του συμβολικού παιχνιδιού.....	39
Ατομικά και ομαδικά παιχνίδια που ενδείκνυνται για παιδιά με Αυτισμό	41
Αυτισμός και ΤΠΕ	43
Επισκόπηση των μέχρι σήμερα ερευνών.....	48
Εκπαιδευτική παρέμβαση.....	50
Σημεία πλοηγοί στην εκπαιδευτική μας διαδικασία	51
Βασικές αρχές μιας πετυχημένης εκπαιδευτικής παρέμβασης.....	53
Αντί επιλόγου.....	56
Βιβλιογραφία	57